

*Hatay'da Cumhuriyet Halk Partisi Teşkilatı'nın Kurulması ve İltihak Sürecindeki Rolü**

Şemsettin ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: semsettin.celik@erzurum.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8775-9647

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01.03.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 11.02.2022

ÖZ

ÇELİK, Şemsettin, **Hatay'da Cumhuriyet Halk Partisi Teşkilatı'nın Kurulması ve Hatay'ın İltihak Sürecindeki Rolü**, CTAD, Yıl 18, Sayı 35 (Bahar 2022), s. 299-332.

Bu çalışmada Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin Hatay'da teşkilatlanması ve Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sürecinde oynamış olduğu rol ele alınmıştır. Her ne kadar 1923 yılında kurulmuş olsa da CHP'nin temellerini, Sivas Kongresi dönemine kadar dayandırmak mümkündür. 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası olarak teşkilatlanan parti, cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını alarak bütün yurt çapında teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu teşkilatlanma sonraki yıllarda da devam etmiştir. Hatay'da ise CHP'nin teşkilatlanması iltihaktan önceki yıllara rastlamaktadır. Hatay'da CHP'nin ilk nüvesini teşkil

* Bu makale, 2014 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Hatay'da Siyasi Hayat (1939-1950)" adlı doktora tezinden üretilmiş ve yeniden düzenlenmiştir.

eden kuruluş 1930 yılı sonlarında kurulan İskenderun Avam Fırkası'dır. Bu fırka siyasi sahada pek faaliyet gösterememiş ancak esnaf grupları arasında 1931 Mart'ında Marangozlar Cemiyeti'ni kurdurmuştur. Aynı yıl Aralık ayı başındaysa İskenderun Avam Fırkası'nın devamı olan ve Türkiye'deki partinin adını hatırlatan Halk Grubu ortaya çıkmıştır. Bu grup 1934 ilkbaharında Hatay Halk Partisi'ne dönüşmüş ve gayri resmi de olsa Hatay'da partinin kuruluşu aynı yıl içerisinde tamamlanmıştır. Hatay Halk Partisi'nin resmîyet kazanması ise 1937 Ağustosunu bulmuştur. Hatay Devleti kurulduktan sonra ise Halk Grubu, CHP teşkilatına dönüştürülmüştür. Hatay Devleti zamanında bölgeye parti müfettişi olarak gönderilen Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak, Hatay'da 1939 yılı başlarında CHP'nin teşkilatlanması faaliyetlerini başlatmış ve bu çalışmalar Nisan 1939 sonlarında tamamlanmıştır. Böylece daha Türkiye'ye katılmadan önce Hatay'da CHP teşkilatı kurulmuştur. Ancak Rahmi Bey, parti teşkilatını kurarken Hatay'ın gerçek ihtiyaçlarını göz önüne almadan hareket ettiğinden dolayı, 1940 yılında Hatay CHP teşkilatı, Bölge Müfettişi Fahrettin Tiritioğlu tarafından yeniden düzenlenmiştir. Diğer yandan Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında gerek devletle bütünleşen CHP'nin gerekse Hatay'daki karşılığı olan Halk Partisi'nin rolü büyüktür. Bölge gençliği iltihaktan önce Türkiye tarafından yetiştirilmeye çalışılmış, bunu da devlet, CHP vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Bu amaçla Hatay'dan Türkiye'ye öğrenciler getirilerek burslu olarak okutulmuştur. Daha sonra bunların Hatay'a dönmesi sağlanarak buradaki Halk Partisi ve Halkevleri bünyesinde görev almaları temin edilmiştir. Öte yandan iltihak sürecinde Türkiye'den Hatay'a gönderilen memurların da burada Halk Fırkası'nda görev alması ve Hatay davasında çalışması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatay, CHP, İskenderun, Hatay Halk Partisi, Türkiye.

ABSTRACT

ÇELİK, Şemsettin, **Establishment of the Republican People's Party Organization in Hatay and its Role in the Annexation of Hatay**, CTAD, Year 18, Issue 35 (Spring 2022), pp. 299-332.

In this study, the organization of the Republican People's Party (CHP) in Hatay and the role it played in the process of Hatay's annexation to Turkey are discussed. Although it was founded in 1923, it is possible to base the foundations of the CHP back to the Sivas Congress period. The party, which was organized as the People's Party on 9 September 1923, started to be organized throughout the country by taking the name of the Republican People's Party after the proclamation of the republic. This organization continued in the following years. In Hatay, the organization of the CHP coincides with the years before the annexation. The establishment that constitutes the first core of the CHP in Hatay is the Iskenderun Commons Party, which was established at the end 1930. This party could not operate

much in the political field, but established the Association of Carpenters in March 1931 among the tradesmen groups. In the same year, at the beginning of December, the People's Group, which is the continuation of the Iskenderun Awam Party and reminding the name of the party in Turkey, emerged. This group transformed into the Hatay People's Party in the spring of 1934 and the establishment of the party in Hatay was completed in the same year, albeit unofficially. It was in August 1937 that the Hatay People's Party became official. After the Hatay State was established, the People's Group was transformed into a CHP organization. Tekirdağ Deputy Rahmi Apak, who was sent to the region as a party inspector during the Hatay State period, started the organization of the CHP in Hatay in the beginning of 1939 and these studies were completed at the end of April 1939. Thus, before joining more to Turkey, the CHP organization was established in Hatay. However, since Rahmi Bey acted without considering the real needs of Hatay while establishing the party organization, the Hatay CHP organization was reorganized by the Regional Inspector Fahrettin Tiritioğlu in 1940. On the other hand, participate in Hatay in Turkey, which is equivalent in both the CHP Hatay People's Party, which is integrated with the state and is a great role. The youth of the region were tried to be raised by Turkey before the annexation, and the state realized this through CHP. For this purpose, the students were brought to Turkey from Hatay taught as a scholarship student. Later, they were ensured to return to Hatay and take part in the People's Party and People's Houses. On the other hand, it was ensured that civil servants who were sent to Hatay from Turkey during the annexation process, also took part in the People's Party here and worked in the Hatay case.

Keywords: Hatay, Republican People's Party, Iskenderun, Hatay People's Party, Turkey.

Giriş

1923'ten 1950'ye kadar Türk siyasi hayatına yön vermiş olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin kuruluşu, Millî Mücadele yıllarına dayanır. Erzurum Kongresi'nde seçilmiş olan Heyet-i Temsiliye, Sivas Kongresi'nin de temel unsurunu oluşturmuş ve Erzurum'da tespit edilmiş olan cemiyet tüzüğü, bazı değişikliklerle Sivas Kongresi'nde kurulmuş olan Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti'nin tüzüğü olarak kabul edilmiştir.¹ 9 Eylül 1923'ten itibaren

¹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması(1923-1931)*, Tarih Vakfı, İstanbul, 1999, s. 19-20.

“Halk Fırkası” şeklinde örgütlenen cemiyet,² 10 Kasım 1924’te “Cumhuriyet Halk Fırkası”;³ 1935 yılında ise “Cumhuriyet Halk Partisi” ismini benimsemiştir.

1923’te kurulan parti teşkilatı, ilk aylarda sadece Ankara’daki çekirdek bir kadro halinde kalmıştı. Vilayetlerde parti teşkilatı ve üyeleri yok denecek kadar azdı. Nitekim 20 Kasım 1923’te partinin umumi vekili İsmet (İnönü) Paşa tarafından, vilayetlerdeki Müdâfaa-i Hukûk teşkilatlarının “*Halk Fırkası*” ismiyle yeniden teşkiline dair bir beyanname yayınlanmış ve bu tarihten itibaren illerde bazı çalışmalara başlanmıştı. Partinin ülke çapında örgütlenmesine sonraki yıllarda ağırlık verilmişti.⁴

CHP’nin Hatay’daki teşkilatlanması ise bambaşka bir seyir takip etmişti. Aslına bakılırsa Hatay’daki parti teşkilatının kurulması, burasının 1939’da Türkiye’ye iltihakından önce gerçekleştirilmişti.⁵ Dolayısıyla bu çalışmada ilk olarak Türkiye’ye katılmadan önce Hatay’da Halk Partisi’nin teşkilatlanması ele alınarak Türkiye’deki CHP ile benzer ismi taşıyan bir partinin Hatay’da kurulmasının sebepleri üzerinde durulacak ve değerlendirmesi yapılacaktır. Daha sonra iltihak sürecinde CHP ve Hatay’daki Halk Partisi’nin rolleri üzerinde durularak her ikisi arasındaki organik bağ ortaya konulacaktır. Son olarak da iltihaktan sonra CHP’nin Hatay’da teşkilatlanmasından söz edilecektir.

Ancak öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, bugün Hatay olarak ifade edilen topraklar Mondros Mütarekesi’nden sonra, önce İngilizler daha sonra da 12 Kasım 1918’de Fransızlar tarafından işgal edildi.⁶ Bu işgallere karşı bölge halkı kurdukları çetelerle mücadele etmeye başladı. Türklerle Fransızlar arasında ilk mücadele 19 Aralık 1918’de Karakese köyünde gerçekleşti. Burada meydana gelen çatışmada Türk Millî Mücadele tarihinin ilk kurşunu atıldı.⁷

Bölgedeki Türkler sadece silahlı mücadele ile yetinmeyip aynı zamanda siyasi alanda da işgalin haksızlığına karşı çalışmalar yürüttüler. Nitekim Milletler Cemiyeti’nin “manda” yönetimlerini kabul etmesi üzerine kurulan komisyon,

² Bu konuda bk. Zeki Çevik, *Millî Mücadele’de Müdâfaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na Geçiş(1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 482-483.

³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952, s. 558-559; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 76.

⁴ *Ayn Tarihi*, I/3, Teşrinisâni 1339, s. 488; Tunçay, *age.*, s. 95.

⁵ T.C. *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 490.1.0.0.201.797.3.15.

⁶ Mehmet Tekin, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi(1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 47.

⁷ *Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi, 15 Mayıs 1919-20 Ekim 1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 55-56.

bölge Türklerinden Fransız ve Arap idarelerinden birini seçmelerini istedi. Antakya, Belen ve Reyhaniye'den gelen Türk temsilcileri Türk idaresinden başka bir idare istemediklerini belirttiler.⁸ Fransızlar, 9 Ekim 1920'de İskenderun Sancağı'nı müstakil hale getirdiler.⁹ 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasıyla Sancak bölgesi Türkiye sınırları dışında kaldı. Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti, Fransa'nın Suriye ve Lübnan üzerindeki manda idaresini kabul etmesiyle İskenderun Sancağı Fransız mandası altına girdi. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nda Ankara İtilafnamesi ile belirlenmiş olan Türkiye-Suriye sınırı aynen kabul edildi. Bu dönemde İskenderun Sancağı İskenderun, Antakya ve Kırıkhan kazalarından oluşuyordu.¹⁰

1926 yılında Sancak'ta Türkler tarafından bağımsızlık girişiminde bulunuldu. Ancak Şam hükümetinin tepkisi üzerine bu girişim sonuçsuz kaldı. 1930 yılında manda idaresi Sancak Anayasası'nı yürürlüğe koydu. Sancak'ın yeni statüsünü belirleyen bu nizamname ile Sancak doğrudan doğruya Şam'a bağlı, iç işlerinde müstakil bir hale getirildi. Bu değişikliklerle Sancak'ın idari yapısında bir değişiklik olmayıp mevcut durumu onaylanmış oluyordu. Bu dönemde Sancak'ta Türklerle yönelik baskılar arttı; fakat Türkler, Sancak'ın özel rejimi konusunda sessiz ve pasif kalmadılar, aynı zamanda özerklik konusundaki hassasiyetlerini de her fırsatta gösterdiler. 1936 yılı başında Suriye'nin idari yapısında bazı değişiklikler yapıldı. Ancak İskenderun Sancağı'nın anlaşmalara dayanan özel durumu aynen devam etti.¹¹

9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında imzalanan anlaşma ile Suriye'ye bağımsızlığı verildi; ancak bu anlaşmada İskenderun Sancağı'na bağımsızlık verileceğine dair bir ifade yer almıyordu. Bunun üzerine Türkiye, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya bir nota vererek Suriye ve Lübnan'a tanınan istiklalin İskenderun Sancağı'na da tanınmasını istedi. Böylece Türkiye, Sancak meselesini gündemine almış oluyordu. Atatürk, 1 Kasım 1936 günü TBMM'yi açış nutkunda Sancak konusuna temas etti. 2 Kasım'da da, daha önce Sancak meselesiyle daha yakından ilgilenebilmesi için Antalya'dan mebus seçtiği, Tayfur Sökmen'i çağırarak davaya artık resmen el konduğunu ve bundan böyle Antakya-İskenderun ve havalisinin isminin "*Hatay*" olduğunu bildirdi.¹²

⁸ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, TTK, Ankara, 1978, s. 21.

⁹ Tekin, *age*, s. 80.

¹⁰ *age*, s. 6-7.

¹¹ *age*, s. 193, 214.

¹² *age*, s. 257.

27 Ocak 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti'nin Sancak'ın bağımsızlığını kabul etmesi üzerine Hatay Devleti'nin kuruluşuna giden yol da açılmış oldu. 1939'da Hatay Millet Meclisi'nin aldığı kararla Hatay, Türkiye'ye ilthak etti.

Görüldüğü üzere, Hatay ilinin kapsadığı bölgeye 1936'dan önce, yani manda idaresi döneminde İskenderun Sancağı denilmekteydi. Bu bölgeye -Antakya-İskenderun havalisine- 2 Kasım 1936'dan itibaren Hatay denilmeye başlandı.¹³ Dolayısıyla bu çalışmada anlatım bütünlüğü sağlamak için makalenin bütününde Hatay ismi kullanılmıştır.

İltihaktan Önce Hatay'da Halk Partisi Teşkilatı

Millî Mücadele yıllarında yukarıda kısaca anlatılan CHP'nin altyapısı oluşturulurken Hatay'da da bazı faaliyetler yürütülmekteydi. Mart 1920'den sonra, Ahmet Türkmen başkanlığında "Antakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni kuran Hataylılar, milli hareketin ayrılmaz bir parçası olduklarını ortaya koymuşlardı. Reyhanlı'da da buna benzer bir teşkilatlanmaya gidilmişti.¹⁴ 31 Mayıs 1920 tarihinde, Karamürsel Mustafa Paşaoğlu Tayfur (Sökmen) Bey¹⁵, bölgenin Misak-ı Milli sınırları içinde olup olmadığını ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla sormuş ve Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapta, Sancak bölgesinin Misak-ı Milli sınırları içerisinde olduğunu ve Maraş'taki ikinci kolordu ile temas edilmesini istemişti.¹⁶ Bu sırada İskenderun Sancağının Fransız idaresinde kalmasından memnun olmayan Türk ahali, Mersin, Adana, İstanbul gibi şehirlere göç etmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Tayfur Bey başkanlığında 30 Mayıs 1923'te Adana'da "Antakya ve İskenderun Yurdu Cemiyeti" kuruldu.¹⁷ Bu cemiyetin başkanı Tayfur (Sökmen) Bey, ikinci başkanı Samih Azmi (Ezer) ve Sekreter Şükrü Oğuz (Alpkaya)'ydı.¹⁸ Tayfur Bey ve beraberindekiler, böyle bir cemiyet kurarak hem Hatay'dan göç eden

¹³ Hatta Hatay isminden ilk defa Siirt Milletvekili İsmail Müştak Mayakon, 10 Ekim 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki başmakalesinde bahsetmiştir; bk. *Cumhuriyet*, 10 Birinciteşrin 1936; Halki Öcal, *Hatay Savaşı*, Desen Matbaası, Ankara, 1953, s. 131-134.

¹⁴ Mehmet Mursaloğlu, "Misak-ı Milli ve Bağımsızlığa Doğru Hatay", Haz. Berna Türkdogan, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 116.

¹⁵ Reyhanlı Türkmen Aşireti lideri Mustafa Şevki Paşa'nın oğlu olup bağımsız Hatay Devleti'nin de Cumhurbaşkanlığını yapmıştır. Mensup olduğu aşiret Osmanlı döneminden beri devlete bağlı kalmıştır. Naim Ürkmez-Aydın Efe, *Hataylı Osmanlılar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2015, s. 232-233.

¹⁶ Hamit Pehlivanlı vd., *Türk Dış Politikasında Hatay(1918-1939)*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 37-38.

¹⁷ Mehmet Tekin, *Atatürk'ün Vazgeçilmez Davası Hatay*, Mehmet Tekin Yayınları, Antakya, 2011, s. 48-49.

¹⁸ Nuri Aydın Konuralp, *Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun, 1970, s. 139.

kimseler için bir organizasyon teşkil etmeyi hem de Hatay içerisinde bulunan Türk halkının haklarının savunulmasını amaçlamışlardı. Cemiyet, sesini duyurmak ve Sancak'ta bulunan Türklerle bağları devam ettirmek amacıyla “*Altunöz*” adlı gazeteyi çıkarıyordu.¹⁹

Bu sırada, Hataylılar Türkiye’de olup bitenleri yakından takip ediyor ve Atatürk önderliğinde Türkiye’de uygulamaya konan inkılaplar Hatay Türkleri’nin gündemini oluşturuyordu. Örneğin, Türkiye’de Şapka Kanunu çıkartılıp şapka giymeye başlandıktan sonra Hatay’daki Türkler arasında da şapka kullanımı gittikçe yaygınlaşmıştı. Fransızların şapka kullanımını engelleme girişimlerine rağmen Hatay’da yaşayan Türkler organize olarak dinen ve siyaseten muhalif olanlara karşı şapka kullanımını günden güne artırmışlardı.²⁰ Bunun gibi bir başka olay da Türkiye’de Latin alfabesinin kabul edilmesi ile ilgilidir. Türkiye’de Arap harflerinin kaldırılmasından sonra Hatay’da da bu yönde girişimde bulunularak açılan kurslarda Hatay Türkleri’ne Latin harfleri öğretilmiştir.²¹

Görüldüğü üzere, Millî Mücadele Dönemi’nde Türkiye’de meydana gelen siyasi ve askerî gelişmeleri, yakından takip eden Hataylılar, cumhuriyetin ilanından sonra, yapılan inkılapları da benimsemiş ve Türkiye’ye bir “*aidiyet merkezî*” gözüyle bakmışlardır.²² Türkiye sınırları dışında kalmış olmakla beraber ruhen Anadolu Türkleri ile birlikte yaşayan Hataylılar, “*Anavatan*”ın sevinç ve üzüntülerini aynen yaşamışlardır. Bunun en bariz örneklerinden birisi, tüm yurttta özel törenlerle kutlanan Cumhuriyetin 10. Yıl Dönümü’dür. Bu yıl dönümü 29 Ekim 1933 tarihinde, Hatay’da o zamana kadar emsali görülmemiş bir biçimde kutlanmıştı. Antakya esnafı ve halkı Ankara’ya 100’den fazla kutlama telgrafi çekmiş; Elektrik Şirketi o günün şerefine elektriği hiç kesmemişti. İskenderun Türkleri’nin bir kısmının bayram törenlerini izlemek üzere pasaportsuz Payas’a gittikleri duyulunca, çok sayıda Antakyalı İskenderun’a gelerek kitleler halinde sınırı geçmiş ve bayram törenlerini izlemişlerdi.²³

Hataylıların Türkiye’ye olan bu ilgileri Hatay’da CHP’nin devamı niteliğindeki bir partinin kurulmasıyla sonuçlanacaktır. Farklı isimlerde de olsa

¹⁹ Hamdi Selçuk, *Hatay’ın O Günleri*, Özdemir Basımevi, İstanbul, 1971, s. 17.

²⁰ *Yenigün*, 16, 17 Kanunievvel 1934.

²¹ Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 19-20.

²² Yusuf Sarınoy, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay”, Haz. Berna Türkoğan, *Anavatan Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 32.

²³ Mehmet Tekin, *Kısa Hatay Tarihi*, Kültür Basım Yayım Basımevi, Antakya, 1994, s. 34.

gelecekte Hatay'da CHP'nin temelini oluşturacak bir partinin Hatay'da teşkilatlanmaya başladığı dönem 1930'ların sonlarına denk gelmektedir.²⁴ Bahsedilen dönemde merkezî Antakya'da olmak üzere İskenderun sancağında “*İskenderun Avam Fırkası*” adıyla bir parti kurulmuştu.²⁵ Ancak beklenen seçim aynı yıl yapılmadığından bu fırkanın siyasi sahada faaliyet göstermesine sebep kalmamıştı. Bunun üzerine, Fırka daha ileriki faaliyetleri için destek olacak kısmi teşekküller vücuda getirmeye çalışmış ve esnaf grupları arasında ilk defa 13 Mart 1931 tarihinde resmen Marangozlar (Neccar) Cemiyeti'ni kurdurdu.²⁶ Aynı yıl Aralık başında ise *Halk Grubu* isminde bir teşekkül ortaya çıktı.²⁷ Bu teşekkülün İskenderun Avam Fırkası'nın devamı, hatta bizzat kendisi olduğu söylenebilir. Bu isim değişikliği Türkiye'deki partinin ismini hatırlatması bakımından önemlidir.

Öte yandan, Halk Grubunun 1931'de kurulması tesadüf değildir; çünkü bu tarihte Suriye Meclisi'ne Sancak'tan gidecek temsilcilerin belirlenmesi için seçim yapılacaktı. Halk Grubunun amacı; seçimi kazandığı takdirde Şam'a gidecek milletvekillerini göndermeyerek bunları idare meclisi üyeleriyle birlikte Sancak merkezinde toplamak ve Sancak'ın Suriye'den ayrı bir yer, ayrı bir ülke olduğunu ilan edip, manda idaresini bir emri vaki karşısında bırakmaktı. Bu gizli programla harekete geçen grup, çeşitli yerlerde sık sık toplantılar yaparak asıl maksat ve gayesini halka anlatmaya çalışmıştı. Nihayet seçim günü gelip Halk Grubu adaylarının ilk hamlede büyük bir çoğunlukla seçilmekte oldukları görülünce, o zamana kadar gizliden gizliye yapılmakta olan müdahale ve baskılar açıktan yapılmaya başlandı. Bunun üzerine Halk Grubu, yoğun baskılara dayanamayarak seçimlerden çekildi.²⁸

Yerasimos, Antakya'da CHP'nin bir şubesini kurma girişiminin 1934 yılının ilkbaharında başladığından söz etmektedir.²⁹ Nitekim diğer kaynaklar da belirtilen yılda Halk Partisi'nin kuruluş aşamasının tamamlandığını ifade ederler.³⁰ Aslında verilen bilgiler ışığında Hatay Halk Partisi'nin 1934 yılına

²⁴ *Yeniğün*, 23 Temmuz 1944; *Yeniğün*, 6 İkincikanun 1938.

²⁵ *Yeniğün*, 16 Kanunievvel 1930; 13 Kanunisani 1931.

²⁶ *Yeniğün*, 14 Mart 1931; Şükrü Balcı, “Geçmiş Günlerin Acı, Tatlı Hatıraları”, *Yeniğün*, 23 Temmuz 1944.

²⁷ *Yeniğün*, 1, 11, 12 Birincikanun 1931.

²⁸ *Yeniğün*, 22 Birincikanun 1931; Volkan Payaşı, *Sancak'tan Vilayet'e Hatay(1921-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 25; Balcı, a.g.m., *Yeniğün*, 23 Temmuz 1944.

²⁹ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınıflar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 191.

³⁰ Melek, *age.*, s. 22.

kadar farklı isimler altında varlık gösterdiğini ve 1934 yılında da gayri resmi olarak kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu partinin kurulmasında aynı yıl içerisinde meydana gelen “Vali Hadisesi” ile “Yeni Cami Vakası”nın³¹ büyük rolü olmuştur.³² Bu iki hadiseden sonra ve özellikle 1937 yılında Fransız idarecilerinin Hatay’da Türklerin resmi bir teşekkülü olmadığını ileri sürmeleri üzerine, bölge Türklerinin bazı ileri gelenleri, halkı yanlış yollara sevk edecek zararlı şahısların istismarına meydan vermemek ve bu kitleyi bir mefkûre etrafında toplamak için harekete geçti. Bu hareketin başında daha önce 1914-1918 tarihleri arasında Antakya Kaza İdare Meclisi üyeliği de yapmış olan Abdülğani Türkmen³³ yer alıyordu. Türkmen, her sınıf halkla görüşerek Halk Partisi’ni vücuda getirecek zemini hazırladı.³⁴ Bu sırada Sancak’ta müteşekkil siyasi partiler (Halk Partisi, Usbetü’l Amalî’l Kavmi ve Komünist Partisi), resmen kurulmaları için mevcut hükümete beyanname ve nizamname vermeye davet edilmişlerdi. Bunun üzerine Halk Partisi, bu husustaki hazırlıklarını yaparak beyannamesini tanzim etmiş ve 9 Ağustos 1937 Pazartesi günü öğleden sonra resmen müracaatını yaparak partiyi tescil ettirmiştir.³⁵

Temsil heyetinin mesuliyeti altında kurulmuş olan parti, nizamnamesinde partiye “Hatay” ismini izafe etmiş ve reise “Umumi Reisi” unvanını vermiştir. Böylece Halk Partisi, “Hatay Halk Partisi” namını almıştır. Parti teşkilatı kaza, nahiye, köy ve mahalle ocakları olmak üzere dört dereceye ayrılmıştır. Umumi Reisi tarafından imzalanmış bulunan beyannameye kısaca şu şekilde ifade edilmiştir:³⁶

“İdare merkezî Antakya’da olmak ve İskenderun, Kırıkhan, Belen, Reyhanlı merkezlerinde birer şubesi bulunmak ve ileride görülecek lüzum ve ihtiyaca göre Sancak dahilinde icap eden mahallerde ayrıca şubeler tesis edilmek üzere İskenderun Sancağında, faaliyeti Sancak hudutları dahiline münhasır kalmak şartı ile Hatay Halk Partisi namı altında siyasi bir cemiyet teşkil edilmiştir.”

³¹ Mehmet Tekin, *Tarihî Hatay ve Hatay Devleti*, Antakya, 1986, s. 49-51; Mesut Fani Bilgili, *Manda İdaresinde: Hatay Kültür Hayatı*, İktisat Basımevi, Antakya, 1939, s. 32; Vali ve Yenicami Vakası için bk. Selim Çelenk, *Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Haz. Günay Çelenk, Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Antakya, 1997, s. 52-54, 57-59.

³² Melek, *age.*, s. 19-22.

³³ Ürkmez-Efe, *age.*, s. 42.

³⁴ Melek, *age.*, s. 22, 37.

³⁵ *Yenigün*, 4, 7, 11 Ağustos 1937.

³⁶ *Yenigün*, 11 Ağustos 1937.

Sonuçta Abdülgani Bey'in başkanlığında 9 Ağustos 1937 tarihinde Hatay Halk Partisi resmen kurulmuş oldu. Vedi Münir Karabay³⁷ partinin genel sekreteriydi. Daha sonra Hatay Halk Partisi, beş kişiden oluşan merkez heyetini seçti. Bunlar Abdülgani Türkmen, Vedi Münir Karabay, Selim Çelenk, Abdullah Mursaloğlu ve Mehmet Tecirli'ydi. Bu parti, Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde Cemiyet-i Akvam plebisit heyeti ve Fransızlara karşı Türkler adına hareket etmekle birlikte diğer unsurları da kucaklayıcı tarzda bir politika izledi. Sancak anlaşmasını akim bırakmak için yapılan olanca tahrike karşılık Türk tarafını teskin ederek işin kolaylıkla halledilmesini sağladı. Merkezî Antakya olan partinin İskenderun, Kırıkhan, Belen ve Reyhanlı'da şubeleri açılmıştı.³⁸ İlk başta Türklerden tereddüt gösterip partiye yazılmak istemeyenler olmuştu. Bu tereddüt, şahıslar etrafında toplanma zorluğundan kaynaklanıyordu. Ancak birinci derecede ideal etrafında toplanılmasına gayret edildiği için bu sıkıntı kısa sürede aşıldı. Abdurrahman Melek, bu hususu şöyle belirtmektedir:³⁹

“Bundan sonra gerek parti gerekse şahıslarımız etrafında toplanmak ve hepsi birbirinin yardımcısı olmak usulünü takip ettik. Parti sembolik bir teşekkül halinde kaldı. Asıl siyasi mesaiyi tanzim ve tedvir eden komitemiz idi. Gazete, parti, mekteplerdeki gençlik, propaganda teşkilatı, spor kulübü, komite, işte bunların hepsi birden büyük bir varlık olmuştu. Aramızda ayrılık ve dağılmak endişesi, şimdiye kadar geçirdiğimiz tecrübeler neticesinde artık varit görülüyordu. Fransızlara, Suriyelilere ve muhaliflere bundan sonra Türk halkı namına hitaplarımız veya onlara vereceğimiz cevaplar bir dil ile ifade edilecekti.”

Melek'e göre, parti adına haberleşmeler Halk Partisi Başkanı Abdülgani Türkmen tarafından yapılıyordu. Parti yazışmalarının ve parti adına gönderilen mektupların altında Türkmen'in imzası yer alıyordu. Böylece yazışmalara düzenli bir şekil verilmişti.⁴⁰

Hatay'da Halk Partisinin kuruluşu ile ilgili olarak Remzi Siliöz ise şu bilgileri vermektedir:⁴¹

“Bu hareketlere daha mükemmel bir şekil vermek ve siyasi hayatta ciddi bir mevcudiyet izhar edebilmek için bir merkeze bağlı siyasi teşekküller vücuda getirmek ihtiyaç ve lüzumunu hisseden Hatay münevverleri bir müddet evvel Hatay şehir ve kasabalarında (Halk

³⁷ Bu kişinin ayrıntılı biyografisi için bk. Ürkmez-Efe, *age*, s. 234.

³⁸ Yenigün, 11 Ağustos 1937; Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 217; *Yenigün*, 23 Birincikanun 1937.

³⁹ Melek, *age.*, s. 22.

⁴⁰ *age.*, s. 34.

⁴¹ Remzi Siliöz, *Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları*, Ankara Kitapevi, Bursa, 1937, s. 75.

Grubu) namını verdikleri siyasi partiyi kurdular. Partinin bütün Hatay şehirlerinde şubeleri vardır. Her türlü tehlikeyi, hatta ölümü göze alan münevverler bu gurupların idare heyetlerini teşkil ettiler. Memleket zenginleri bu gurupları yürütmek için hiçbir fedakarlıktan çekinmediler. Son milli hareketlerde Fransız tazyik ve zulmünün en belli başlı hedefini bu guruplar teşkil etti. İdare heyetlerine dahil zevat hapis ve nefyedildi, evleri muhasara edildi. Halkla temaslarına mâni olunmak istendi. Fakat hiçbirini yıldıramadılar ve halk bütün şuurlu hareketinde bu guruplardan en büyük yardımı ve rehberliği gördü. Bunlar para, mal, can her şeyi fedaya hazır ve kırılmayan, bükülmeyen bir irade olan Türk halkını ve onun yüksek benliğini asil bir suretle temsil ettiler.”

Buraya kadar anlatılanlardan Hatay'da bir parti kurulması için 1930 yılının hemen başında harekete geçilerek İskenderun Avam Fırkası kurulduğu ve bu oluşumun Marangozlar Cemiyeti gibi cemiyetler kurdurarak esnaflar arasında da teşkilatlanmaya gittiği anlaşılmaktadır. Daha sonra bu oluşum Halk Grubu adını almış ve 1934'te de Halk Partisi'ne dönüşmüştür. Yalnız bu ilk teşkilatlanma sürecinde parti bir sembolik teşekkül olarak kalmıştır. Sonraki yıllarda yaşanan siyasi hadiseler, halkın belli bir mefkûre etrafında toplanmasını ve siyasi hayatta ciddi bir varlık göstermesini zorunlu kılmış ve Abdülğani Türkmen'in liderliğinde 1937 yılında Hatay Halk Partisi resmîyet kazanmıştır.

1937 yılında Hatay Halk Partisi'nin resmîyet kazanmasında bölge için siyasi özerkliğin yolunu açan Sandler Raporu'nun da önemli bir payı vardır. Nitekim bu raporla İskenderun Sancağı'na özel bir statü verilmesi Hatay'da gayri resmî de olsa var olan Hatay Halk Partisi'nin resmîyet kazanması yolunu açmıştır. Tabii bunda Türkiye'nin 1936 yılından itibaren, yani Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasından sonra, Hatay davası ile daha yakından ve ciddi bir şekilde ilgilenmeye başlamasının da payı büyüktür. Dolayısıyla Türkiye'nin de desteğiyle Hatay Halk Partisi iltihak sürecinde önemli bir rol üstlenecektir.

Türkiye'nin Hatay Davası'nı Ele Alması ve Bu Süreçte Halk Partisi'nin Rolü

Türkiye'de kurulan yeni rejim, 1936 yılına kadar sınırları dışında kalan Türk bölgeleriyle siyasi olarak yakından ilgilenmekten kaçınmıştı. Bu genel politika çerçevesinde Hatay davası da 1936 yılına kadar, siyasi olarak ön plana çıkarılmadı. Bu politikaya rağmen Mondros Mütarekesi'nden itibaren Hatay'la gizli olarak ilgilenilmiş ve bu durum 1936 yılına kadar bu şekilde devam etmişti.⁴² Avrupa'da siyasi ortamın elverişli bir hale geldiğini gören Atatürk, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı 1936 yılında⁴³, Hatay

⁴² Sarıncay, agm., s. 29-33.

⁴³ Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu(1918-1939)*, İBÜY, İstanbul, 2005, s. 104.

davasını iç ve dış kamuoyunda planlı bir şekilde gündeme getirmeye karar vermiş, ancak Montreux Boğazlar Konferansı'nın sonuçlanmasını beklemeyi uygun görmüştü. Atatürk, Boğazlar Sözleşmesi'nin yapıldığı 20 Temmuz 1936 günü Afet İnan'a şu sözü söylemiştir: “*Şimdi Antakya, İskenderun, yani Sancak meselemiz var.*”⁴⁴

Boğazlar meselesinde kazanılan uluslararası hukuk yoluyla hak arama ve elde etme tecrübesi, Hatay konusunda da Türkiye tarafından çok iyi değerlendirildi. Hatay davasında iki aşamalı bir strateji takip edildi. Birinci aşama Hatay'a bağımsızlık verilip buranın Suriye'den koparılması ve ikinci aşamada da Türkiye'ye ilhak edilmesiydi. Dolayısıyla Türkiye, Hatay sorununa toprak isteyerek değil, Suriye'ye tanındığı gibi, Sancak bölgesi için de bağımsızlık isteyerek işe başladı.⁴⁵ Atatürk, bunu şöyle dile getirmiştir: “*Hatay'da Türk davası arazi davası değildir. Milli varlık ve kültür davasıdır. ...Biz toprak ilhakını düşünmüyoruz. Hatay'da milli Türk varlığının ve kültürünün mahfuziyetini istiyoruz.*”⁴⁶

1 Kasım 1936 tarihinde, Atatürk davaya verilen önemi TBMM'yi açış nutkunda “*Bugünlerde büyük Türk milletini meşgul eden bir Hatay davası vardır. Muhterem meclisinizin dikkat nazarlarını bu büyük dava üzerine çekerim*” şeklinde dünya kamuoyuna duyurmuş⁴⁷ ve böylelikle bir yandan da hükümeti harekete geçirmiştir. Diğer yandan, Tayfur Sökmen'i Çankaya Köşkü'ne davet ederek “*Antakya-İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay'dır.*” ifadesini kullanmıştı.⁴⁸ Böylece Antakya – İskenderun ve havalisinin adı “*Hatay*” olmuş ve bu isim Atatürk tarafından verilmiştir.⁴⁹

Diğer taraftan Atatürk, Hatay'daki Halk Partisinin Türkiye'deki uzantısı olan “*İskenderun – Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*”nin adını 2 Kasım 1936'da “*Hatay Egemenlik Cemiyeti*” olarak değiştirdi ve cemiyetin çalışmalarını bu isim altında yürütmesini istedi.⁵⁰ Cemiyetin genel başkanlığına Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, kâtipliğine ise Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer

⁴⁴ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1977, s. 135.

⁴⁵ Sarıay, *age.*, s. 34.

⁴⁶ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi (C.A)*, 2, F: 116, 1-2.

⁴⁷ Pınar Ceylan, *Türk Basımında Hatay Devleti'nin Kurulması Meselesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 23.

⁴⁸ Sökmen, *age.*, s. 95.

⁴⁹ Tark Mümtaz, *Hatay Albümü*, Ticari Birlik Gazetesi, İstanbul, 1942, s. 46.

⁵⁰ Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet(1931-1938)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 219.

getirildi.⁵¹ Merkezi İstanbul olan cemiyetin Mersin, Dörtöyol, Hassa ve Kilis'te şubeleri açıldı.⁵² Daha sonra Dörtöyol'daki Milli Amele Hizmetleri (MAH)'nin başına, Atatürk tarafından Tayfur Sökmen getirilmiş ve Tayfur Bey'le Selim Çelenk'ten, Alevilerin "Eti Türkiü"⁵³ oldukları yönünde propaganda yapmaları istenmişti.⁵⁴

1937 yılı başlarında Hatay'ın Türkiye'ye katılması ve Halk Partisi'nin resmîyet kazanması hususunda önemli gelişmeler yaşandı. Belirtilen tarihte Cemiyet-i Akvam müşahitlerinin Hatay'a gelmesi üzerine büyük gösteriler yapıldı. Bu olaylar yukarıda da belirttiği gibi Halk Parti'sinin resmîyet kazanmasına yol açtı. Halk Partisinin resmîyet kazanması üzerine, Türklerin dilek, şikâyet ve protestoları parti kanalıyla ilgililere iletmeye başlandı. Hatay Halk Partisi, resmi görüşmelerin hepsinde, Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluğu ile birlikte hareket ederek Ankara'nın talimatları çerçevesinde hareket etmeye özen göstermiştir.⁵⁵

Bu süreçte Hatay Halk Partisi'nin çalışmaları Abdülgani Türkmen liderliğinde ilerlerken Türkiye'den gelen Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalin⁵⁶ ise Ankara ile Hatay Halk Partisi arasındaki iletişimi sağlamıştır. Açıkalin, Hatay'da yaşanan gelişmeleri Ankara'ya, Ankara'dan aldığı direktifleri Hatay Halk Partisi'ne iletmıştır. Anlaşıldığı üzere Hatay Halk Partisi Ankara Hükümeti'nin emriyle hareket etmekte ve Hatay Devleti Ankara tarafından şekillendirilmekteydi.⁵⁷

Antakya'da Halk Partisi'yle Ankara arasındaki haberleşme, başlangıçta Dörtöyol'daki Hatay Egemenlik Cemiyeti şubesi aracılığıyla yapılmaktaydı.⁵⁸ Ankara'dan gelen emirler de yine Dörtöyol üzerinden Antakya'ya ve Halk

⁵¹ Ayrıca bk. Sökmen, *age.*, s. 73; Melek, *age.*, s. 4-5.

⁵² Ahmet Halaçoğlu, *Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dörtöyol'un Yeri ve Önemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 6-7.

⁵³ Aleviler (Nusayriler) ve Eti Türkleri için bk. Şemsettin Çelik, "Hatay Alevileri(Nusayrileri) Hakkında Bazı Notlar(1938-1950)", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2015, s.639-667.

⁵⁴ Sökmen, *age.*, s. 96-98; Eti Türkleri hakkında bk. Öcal, *age.*, s. 133-134.

⁵⁵ Melek, *age.*, s. 37; Pehlivanlı vd., *age.*, s. 88.

⁵⁶ Cevat Açıkalin, 1938-1939 yıllarında Hatay Türkiye'ye bağlanıncaya kadar Türkiye adına Antakya'da görüşmeleri yürütmüş ve Atatürk'ün emriyle orada Türkiye'yi Olağanüstü Delege sıfatıyla temsil etmiştir; bk. İsmail Soysal, "Cevat Açıkalin'ın Anıları: 2. Dünya Savaşı'nın İlk Yılları (1939-1941)", *Bulleten*, Cilt LVI, Sayı 217, Aralık 1992, s. 985.

⁵⁷ *C.A.*, 5, F: 137, 7-33.

⁵⁸ Ada, *age.*, s. 152; Pehlivanlı vd., *age.*, s. 87.

Partisi'ne ulaşıyordu. Bunun yanı sıra Hatay Halk Partisi'ne Dört Yol vasıtasıyla para da gönderilmiş bu paralar partinin örgütlenme sürecini hızlandırmıştır.⁵⁹

Hatay Halk Partisi'nin ismi hususunda Hamit Pehlivanlı ve arkadaşları şunu yazmaktadırlar: “*Hatay’da Hatay işlerini tedvir mesuliyetini tevcih ettiğimiz tek bir parti vardır. Bu partinin Hatay sınırları içindeki adı Halk Mümessilleri Partisi’dir. Hatay’ın sınır dışındaki adı da Hatay Erkinlik Cemiyeti’dir. Bu cemiyet Ankara merkezünün direktifi altında vazife görür.*” Bundan sonra da şu değerlendirmede bulunmuşlardır: “*Yani Hatay Halk Partisi ile Hatay Erkinlik Cemiyeti aynı cemiyetlerdir. Bu cemiyet Ankara’daki Hatay Egemenlik Cemiyeti’ne, bir anlamda doğrudan devlete bağlı olarak çalışmaktadır.*”⁶⁰

Halk Partisi'nin resmen ve yeniden teşkilatlandığı 1937 yılı sonlarında Ankara'daki yetkililerin meseleyi yakından takip ettiği hatta teşkilatlanmayı desteklemek için bazı adımlar attıkları görülmektedir.⁶¹ Bu bağlamda Türkiye’de yaşayan Hataylılardan bazıları memleketlerine gönderilerek Halk Partisi'nin teşkilatlanmasında önemli görevler üstlenmeleri sağlanmıştır. Mesela, bu dönemde Hatay’a gönderilenlerden biri olan Hamdi Selçuk,⁶² memleketi olan İskenderun’a gelir gelmez Hatay mücadelesinin idare merkezlerinden olan Halkevine kaydolarak buranın propaganda kolu şefliğine getirilmiş; 1938 Mart ayında parti idare heyeti üyeliğine ve 1938 Haziran ayında da parti reisliğine seçilmişti.⁶³ Yine aynı dönemde Hatay davası için çalışan Suphi Bedir Uluç, 1937 yılında Hatay Halk Partisi emri ile Eti Türklerinden bir heyete dahil olarak Ankara’ya gitmiş ve orada icap eden resmi makam ve yetkililerle temasta bulunmuştu.⁶⁴ Bu heyette Suphi Bedir Uluç’un yanı sıra Abdülhamit Tümkaya, Derviş Kanmaz ve Abdullah Cilli de yer almıştır. Ankara’da Tevfik Rüştü Aras, Şükrü Kaya ve Numan Menemencioğlu ile görüşen heyet daha sonra İstanbul’a geçerek Atatürk’e Hataylıların şükranlarını arz etmişlerdi.⁶⁵

Hatay’ın bağımsızlığını sağlayan yeni rejimin 29 Kasım 1937 tarihinde yürürlüğe girmesiyle⁶⁶ Hatay’da yeni yapılacak seçimlere esas olmak üzere, nüfus

⁵⁹ Melek, *age.*, s. 43.

⁶⁰ Pehlivanlı vd., *age.*, s. 88.

⁶¹ Başbakanlığa sunulan bir rapora göre 1937 yılı sonlarında Fransızların, Hatay Türklerine karşı baskıları iyice artmıştı. *BCA*, 30.10.-225.515.4.

⁶² İnan, *age.*, s. 218; Hamdi Selçuk, o zaman Ankara’da Temyiz Mahkemesi Başsavcı Muavini idi. Selçuk, *age.*, s. 33.

⁶³ *BCA*, 490.01.302.1221.1; *BCA*, 490.01.302.1222.1.

⁶⁴ *BCA*, 490.01.302.1221.1.

⁶⁵ Tekin, *age.*, s. 122.

⁶⁶ Tekin, *age.*, s. 61.

kayıt ve yazım çalışmalarına başlandı. Bu nedenle Türkiye, daha önce Hatay'ı terk etmiş olan Hataylılar ile babaları orada memur iken Hatay'da doğmuş olanların 29 Kasım'dan itibaren Hatay'a gidebileceklerini ilan etti.⁶⁷ Hatay doğumlular oylarını kullanmak için Hatay'a gelmeye başladı.⁶⁸ Türkiye'den oy vermek üzere gelenler derhal ilk iş olarak Halkevine müracaat edip dilediği kola kayıt olarak vazifesine başlıyordu.⁶⁹ Bu durumda olup da Hatay'a gidenlerin içinde 223 Hataylı memur vardı. Bunlardan 13'ü hukukçu, 16'sı doktor, 28'i öğretmen, 1'i mühendis ve 5'i bankacıydı. Bunlar iki yıl süreyle aylıklı izinli sayıldılar. Hatay'a gelenler içinde, kurulacak müstakil devletin idari kadrosunu oluşturacak güçte ve sayıda yetişmiş kişiler mevcuttu.⁷⁰ Bununla birlikte bu süreçte Türkiye'den Hatay'a gelenlerin sayısı hususunda Yenigün gazetesi farklı rakamlar vermektedir. Yenigün'e göre bu sayı 2.500 ila 6.000 arasında olup bunlardan 700'ü memurdu.⁷¹

Başta memurlar olmak üzere, Hatay'a gönderilenler için hazırlanan talimatnameye göre, “*Bütün Hataylıları Türk cephesinde toplamaya çalışacakları, özellikle Aleviler arasında Eti Türklüğünü yayarak onları milli cepbede birleştirmenin en büyük vazife olacağı*” belirtilmekteydi. Ayrıca, Hatay'a giden memurlar, iki yıl orada kalacakları gibi, Başkonsolosun izni olmadan da Türkiye'ye dönemeyeceklerdi. Buna karşılık memuriyet terfileri düzenli olarak yapılacak ve maaşları da iki yıl boyunca devamlı olarak ödenecekti.⁷² Burada özellikle seçimler öncesinde Nusayrilerin⁷³ ulus bilinci kazanması için çeşitli politikalar izlenmiş ve bunlar arasında Eti Türklüğü menşei ön plana çıkarılmıştır.

Bu yolda 1938 Şubat ayı ortalarında İskenderun Alevi Cemaati şeyhlerinden Abdülhamit Hayyat, Atatürk'ün direktifi ve İçişleri Bakanlığı'nın daveti üzerine İstanbul'a gitmiş ve Atatürk'le görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Atatürk, kendisine Tümkaya soyadını vermiştir.⁷⁴

Türkiye, bir yandan diplomatik yoldan Hatay davasında yol almış; diğer yandan aldığı mesafeye paralel olarak gerek Türkiye'de gerekse Hatay'da

⁶⁷ Melek, *age.*, s. 34; Tunçay, *agm.*, s. 264.

⁶⁸ Yenigün, 14, 15 Birincikanun 1937; Konuralp, *age.*, s. 151; Tekin, *age.*, s. 21.

⁶⁹ Konuralp, *age.*, s. 153.

⁷⁰ Tekin, *age.*, s. 181-184.

⁷¹ Yenigün, 16 İkinciteşrin, 28 Birincikanun 1937.

⁷² Pehlivanlı vd., *age.*, s. 91-92.

⁷³ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk. Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ulus Basımevi, Ankara, 1938, s. 12-13.

⁷⁴ Tekin, *age.*, s. 98; Yenigün, 20 Şubat 1938.

yürüttüğü faaliyetlerle davayı içten kazanma yoluna gitmişti. Bu bakımdan koordineli bir şekilde Sancak Türkleri teşkilatlandırılmış, Türkiye’den gönderilen memur ve diğer Hatay doğumlularla bölgedeki Türkler güçlendirilmişti.⁷⁵ Böylece Türkiye’den Hatay’a gönderilenler iki önemli amacı gerçekleştirmekteydi. Bir taraftan bölgedeki Türk nüfusu artırılırken diğer taraftan nitelikli ve güvenilir kişiler vasıtasıyla Halk Partisi güçlendiriliyor ve Ankara’ya daha sıkı bir şekilde bağlanıyordu.

Siyasi yönden Hatay’da Türkleri temsil edecek bir parti -Hatay Halk Partisi- kurulurken bir yandan da Hatay davasını sahiplenecek kesimin eğitilmesi yoluna gidilmişti. Hatay’ın Türkiye’ye katılmasından önce bölge gençliği, iltihak sürecinde faydalanılmak üzere, CHP tarafından yetiştirilmeye çalışılmıştı. Bu amaçla 1920’li yıllardan başlayarak okumak için, Sancak’tan Türkiye’ye öğrenci gönderilmiştir. Başta Tayfur Sökmen olmak üzere Hatay aydınları Antakya’dan ve Hatay’ın her tarafından Türkiye’ye giden gençleri okutmak üzere hummalı bir faaliyet içine girmişler ve Hataylı gençleri Türkiye’deki çeşitli okullara yerleştirmekle kendilerini vazifeli saymışlardır. Aynı şekilde Türkiye Maarif Vekaleti de Hatay’daki Antakya Lisesi’nin herhangi sınıfından olursa olsun okumak üzere Türkiye’ye gelen Hataylı öğrencilerin muadil sınıflara kabul edilmeleri için bütün orta ve liselere emirler vermiştir.⁷⁶

Hataylı yetkililerin çabaları ve Türkiye’nin desteği ile yine 1928 ve 1930 yıllarında Türk öğrenciler eğitimlerini devam ettirmek için Türkiye’ye gitmişlerdi.⁷⁷ Ankara İtilafnamesi’nin uygulanması yolunda, Fransa nezdinde girişimlerde bulunan Türkiye, bizzat Atatürk’ün ilgi ve müdahalesi ve Tayfur Bey’in girişimleri sonucunda, 1933 yılından itibaren birkaç yıl içinde⁷⁸ Maarif Vekaleti ve Halk Partisi adına Sancak’tan 175 öğrenciyi Türkiye’ye getirmişti. Bu öğrenciler Türkiye’deki çeşitli okullarda burslu olarak okutulmuş ve tekrar bölgeye dönmeleri sağlanmıştı.⁷⁹ Tayfur Bey, Antakya, İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği başkanırken, 24 Nisan 1934-15 Şubat 1935 tarihleri arasında, Antakya’dan 14 Türk genci daha Adana, Konya ve İstanbul liselerine

⁷⁵ Sarıncay, *age.*, s. 37.

⁷⁶ Konuralp, *age.*, s. 140.

⁷⁷ Volkan Payaşlı, *Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikasının Hatay’a Yansımaları(1921-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 29.

⁷⁸ Pehlivanlı vd., *age.*, s. 37-39; Mehmet Tekin, *Atatürk’ün Vazgeçilmez Davası Hatay*, Mehmet Tekin Yayınları, Antakya, 2009, s. 62.

⁷⁹ Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, HKTSV ve AGC Ortak Yayını, Antakya, 1993, s. 145; Mesut Balkır, *Hatay El-Devletü’l Müstakile*, İktisad Matbaası, Antakya, 1938, s. 15.

ücretsiz olarak yerleştirilmişti.⁸⁰ Bu öğrenciler, bizzat Atatürk'ün emriyle, CHP tarafından burslu olarak okutulmuş ve tekrar bölgeye gönderilmişti.⁸¹ Nitekim zamanla İstanbul ve Ankara üniversitelerinde yetişen Hataylı gençler Hatay davasında ve kurtuluşunda faal birer vazife görmüşlerdi.⁸²

Devlet politikası olan Hataylı öğrencilerin Türkiye'de okutulması ve yetiştirilmesi işi CHP vasıtasıyla gerçekleştiriliyordu. Bu öğrencilerin masrafı, CHP Genel Merkezî tarafından karşılanmaktaydı. Hatay meselesinin yeniden ele alınmaya başlandığı 1936 yılında Hataylı 11 öğrenciye bu imkân sağlanarak böylece Hatay'ın Türkiye'ye katılışı öncesinde, bölgede bir altyapı oluşturulmaya çalışılmıştı. 1937 yılında CHP Genel Merkezî tarafından 10 Hataylı öğrenci İstanbul'da okutulmaktaydı. Bu öğrenciler, Kadırga Talebe Yurdu'nda barındırılıyordu. Bu yurt, Türk Maarif Cemiyeti'nin idaresinde bulunuyor ve CHP Genel Merkezî tarafından destekleniyordu. Belirtilen yılda talebe yurdunun mevcudu 20'ye çıkarıldı. Nitekim bir yıl sonra, Genel Merkezî'nin okuttuğu talebe sayısı 20 olmuştu. Bunların yurt ve iâşe masrafları 2.160 lira tutmaktaydı. 1939 yılına gelindiğinde okutulan talebe sayısında düşüş yaşandı. Bu yıl içerisinde CHP Genel Merkezî'nin, Hataylı 11 öğrenciyi İstanbul'da okuttuğu ve bunların yurt masraflarının 1.163 lira olduğu anlaşılmaktadır.⁸³ Öğrenci sayısındaki düşüşte, II. Dünya Savaşı'nın başlamasının yanı sıra Hatay Devleti'nin kurulmasının da etkili olduğu söylenebilir.

İltihak Sürecinde Halk Partisi

1938 Hatay Devleti'nin kurulduğu yıldır.⁸⁴ Bu yılın başlarında Hatay'daki Türkler arasında ihtilaflar meydana gelmişti. Bunun üzerine, Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek'in Hatay'a gitmesini istemiş, o da Antakya'ya gelerek burada Halk Partisi'ne bir "Heyet-i Faale" seçmişti.⁸⁵ Bu heyet Abdurrahman Melek, Vedi Münir Karabay, Rasim Yurtman, Abdullah Mursal, İnyet Mursal ve Dr. Vedi Bilgin'den oluşmuştu. Heyetin başkanlığını Abdurrahman Melek yapıyordu.⁸⁶ Bu heyet, Hatay Kabinesi'nin, parti teşkilatı da Hatay Devleti'nin

⁸⁰ Tekin, *age.*, 2002, s. 60.

⁸¹ Sökmen, *age.*, s. 90; Sarıay, *agm.*, s. 31.

⁸² Melek, *age.*, s. 10.

⁸³ Bu öğrencilerden Ahmet Oğlu Remzi'nin yurt ücreti Türk Maarif Cemiyetince temin ediliyordu; bk. *BCA*, 490.01.1189.169.1.

⁸⁴ 1938 yılı Atatürk'ün Hatay davası için Adana ve Mersin gezisine çıktığı yıl olması bakımından ayrıca önemlidir.

⁸⁵ Tekin, *age.*, s. 63.

⁸⁶ *age.*, s. 186; Melek, *age.*, s. 39; *Yeniğün*, 5, 9 İkincikanun 1938.

iskeleti olarak düşünölmüştü.⁸⁷ Heyet-i Faale, Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde yapılacak seçim öncesi propaganda yapacak ve Türklerin dışındaki nüfusu Türk tarafına kazanmaya çalışacaktı. Bu yüzden Türk Hükümeti bu heyete para yardımında bulunmuştu.⁸⁸

Halk Partisi, Hatay Devleti'nin kurulmasında da büyük rol üstlenmiş, bir yandan halkı örgütlerken diğer yandan seçim için nüfusa kayıt olmayan Türklerin kayıt yaptırmalarını sağlamaya çalışmıştır. Halk Partisi daha sonra Hatay Devleti'nin ve Hatay Millet Meclisi'nin iskeletini oluşturacaktır.⁸⁹

Hatay Halk Partisi'nin çalışmaları sonucunda parti etrafında örgütlenen ve Türk listelerine yazılan Eti Türkleri bu süreçte sistematik bir baskıyla karşılaşmışlardır.⁹⁰ Dolayısıyla Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde 15 Nisan 1938'e kadar yapılması gereken seçimler, Fransız makamlarının Türk toplumu aleyhinde faaliyette ve baskıda bulunmaları nedeniyle yapılamamıştır. Bunun üzerine Hatay CHP, seçimden çekildiğini 24 Haziran'da Milletler Cemiyeti'ne bildirmesi üzerine birinci seçimler iptal edilmiş ve ikinci seçim tarihi olarak da 15 Temmuz 1938 tarihi belirlenmiştir.⁹¹

Bu arada Halk Partisi Heyet-i Faale Reisi Dr. Abdurrahman Melek, 6 Haziran 1938'de "Sancak Umum Valisi" olarak mahalli hükümetin başına getirilmiştir.⁹² Abdurrahman Bey, ilk iş olarak daha önce Antakya Belediye Başkanlığı ve Kırıkhan Kaymakamlığı yaparken görevden alınmış olan Süreyya Halefi Antakya Kaymakamlığına, Avukat Vedi Münir Karabay'ı da Antakya Belediye Başkanlığına tayin etmiş,⁹³ bunlar, 7 Haziran'da görevlerine başlamışlardır.⁹⁴ Abdurrahman Melek'e göre, Halk Partisi'nin bu tarihlerdeki durumu şöyleydi:⁹⁵

"Parti merkezinde hummalı faaliyet vardı. Hararetili çalışmalara rağmen ortada ne koordinasyon ne de verimli randıman mevcuttu. Yalnız neşriyat ve protesto ileri oldukça muntazamdı. Propaganda kolunun gayr-i Türk unsurlar üzerindeki işlemleri dolayısıyla Türklük âdeti pazarlık ve istismar

⁸⁷ Pehlivanlı vd., *age.*, s. 89.

⁸⁸ *C.A.*, A 4, 18-c, D 74-1, F 19-37-38.

⁸⁹ Pehlivanlı vd., *age.*, s. 89; Melek, *age.*, s. 39.

⁹⁰ *Yenigün*, 3 Mayıs 1938; *Atayolu*, 10 Mayıs 1938.

⁹¹ Payaşlı, *age.*, s. 49.

⁹² Sökmen, *age.*, s. 101; *Atayolu*, 7 Haziran 1938.

⁹³ Tekin, *age.*, s. 192-193; *Atayolu*, 5 Haziran 1938.

⁹⁴ Tekin, *age.*, s. 192-193; Melek, *age.*, s. 39-49.

⁹⁵ Melek, *age.*, s. 41-43.

mevzuu olmuştu. Birkaç kuruş fazla koparmak sevdasıyla bazı bedbaht insanlar kendilerini Türklüğe doğru ileri geri itip çekmekte büyük bir maharet gösteriyorlardı... Bize verilen direktif ve talimat dâhilinde genç ve münevver elemanları birer vazifeye getirmekle işe başladık. Ankara'dan gelen talimatnamede Heyet-i Faale Reisi'nin göstereceği herhangi bir vazifenin tereddütsüz kabul edileceğine dair hususi bir madde vardı. Bu benim için büyük bir kuvvet kaynağı oluyordu... Partiye Dört Yol vasıtasıyla para gönderiliyordu. Gelen paralar Umumi Reis Abdülğani Türkmen namına alınıyor ve onun emriyle sarf ediliyordu. Biz işe başlayınca bunu muntazam bütçe usulüne tabi tuttuk. Teşkilatın genişlemesiyle para kifayet etmez olmuştu.”

Abdurrahman Melek'in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi Hatay Halk Partisi, Ankara'dan aldığı emir ve talimatlara göre hareket etmekte ve parasal olarak Ankara'dan yardım görmekteydi. Halk Partisi'nin çalışmalarında heyet-i faale kararlarının, biri Genel Başkan vasıtasıyla Dört Yol Erginlik Cemiyetine, diğeri Konsoloshaneye gönderiliyor ve bir diğeriye, dosyada bırakılmak suretiyle üç nüsha olarak saklanıyordu. Halk Partisi zamanında Tayfur Sökmen, Dört Yol'da bulunuyor ve buradan durumu idare ediyordu. Bir ara Tayfur Bey'le Abdurrahman Melek arasında Ankara'ya gidip gitmeme konusunda, ihtilaf çıkmış ve Abdurrahman Bey, Heyet-i Faale başkanlığından istifa etmiştir.⁹⁶

Tayfur ve Abdurrahman Beyler arasında bu ihtilaf yaşanırken, seçimlerde Türkler aleyhine netice almak için sarf edilen olanca gayretlere rağmen, Türk unsurunun geri kalmadığı görülüyordu. Sancak'ta seçimler yapılmadan önce Fransa ile Türkiye arasındaki müzakereler sonucunda Hatay'da Türk askerinin varlığı tanınmış ve imzalanan anlaşma gereği⁹⁷ 5 Temmuz 1938'de şafakla beraber bir takviyeli alay iki koldan aynı anda Hatay'a girmiştir.⁹⁸ Kurmay Albay Şükrü Kanatlı'nın kumandasındaki kuvvetlerin bir taburu Payas istikametinden İskenderun'a doğru ilerlerken diğer kuvvetlerin hepsi alay kumandanının komutasında Hassa'dan Kırıkhan'a doğru yürüyüşe geçmişlerdi.⁹⁹ Türk askeri, Hatay Halk Partisi'nin hazırladığı karşılama programıyla coşku ve büyük bir tezahüratla karşılanmış ve kurbanlar kesilip dualar edilmiştir.¹⁰⁰

Türk askerinin Hatay'a girmesiyle birlikte Milletler Cemiyeti Komisyonunun yürüttüğü yarım kalan seçimler tamamlanmıştır. Ancak seçimlerden önce, Vali

⁹⁶ Aynı yer.

⁹⁷ Yücel Güçlü, *The Question Of The Sanjak Of Alexandretta*, Turkish Historical Society, Ankara, 2001, s. 235.

⁹⁸ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1938; *Tan*, 5 Temmuz 1938.

⁹⁹ Tekin, *age.*, s. 127-128.

¹⁰⁰ *Yenişün*, 7 Temmuz 1938; Selçuk, *age.*, s. 50; Çelenk, 86-89.

Melek, hatalı hareketinden dolayı yerli savcıcı görevinden almış ve yerine Avukat Cemil Yurtman'ı tayin etmişti. Nihayet Türkiye ve Fransa arasındaki diplomasi sonucu, Hatay seçimini, Milletler Cemiyeti Komisyonu yerine, Türk ve Fransız otoritelerinin ortaklaşa idare etmeleri kararlaştırılmıştı.¹⁰¹ Bunun için Türkiye'yi temsil etmek üzere, 15 Temmuz 1938'de Ankara tarafından Fevkalade Murahhas olarak Cevat Açıkalın görevlendirilmiştir.¹⁰² Bunun üzerine, seçim komisyonu, Türk Fevkalade Murahhası Cevat Açıkalın, Fransız Murahhası Delege Collet ile Hatay Valisi Abdurrahman Melek, Türk cemaati temsilcisi Abdülğani Türkmen ve diğer cemaatlerden birer temsilcinin katılımıyla teşekkül etti.¹⁰³ Vali Abdurrahman Melek, aynı zamanda komisyonun genel sekreterliğini de yapıyordu. Arapça konuşan Sünniler, Araplarla Aleviler, Türk yazılmak üzere müracaatta bulunmuşlardı.¹⁰⁴ Milletler Cemiyeti'nin kabul ettiği Anayasaya göre, Hatay Meclisi 40 milletvekilinden oluşacaktı.¹⁰⁵ Bunun 22'si Türk ve 18'i diğer cemaatlerden seçilecekti.¹⁰⁶ Tescil işlemi sonucunda, milletvekili adedi Türk cemaatinden 22, Alevi cemaatinden 9, Ermeni cemaatinden 5, Arap cemaatinden 2, Ortodoks cemaatinden 2 olarak tespit edilmişti.¹⁰⁷

Seçimler öncesinde Halk Partisi, Hataylılara bir beyanname yayınladı. Türkçe, Fransızca ve Arapça yayımlanan bu programla cemaat farkı gözetmeksizin her kesimin kucaklanması amaçlanmıştı.¹⁰⁸ 24 Ağustos 1938'de yapılan seçimlere, Ankara'nın belirlediği adaylarla girildi.¹⁰⁹ Milletvekillerinin cemaat ve kaza itibarıyla dağılımı ise şöyleydi: Antakya 14 Türk, 7 Alevi, 2 Ermeni, 1 Rum Ortodoks ve 2 Arap, İskenderun 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni, 1 Rum Ortodoks. Kırıkhan 5 Türk, 2 Ermeni.¹¹⁰ Bu arada gerek milletvekilliği adaylığı gerekse Hatay Hükümeti'nde vazife alacak kimselerin adaylıkları

¹⁰¹ Melek, *age.*, s. 53-61; Sökmen, *age.*, s. 106.

¹⁰² Güçlü, *age.*, s. 235.

¹⁰³ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1938.

¹⁰⁴ Melek, *age.*, s. 53-61; Sökmen, *age.*, s. 106.

¹⁰⁵ Çelenk, *age.*, s. 94.

¹⁰⁶ Selçuk, *age.*, s. 32, 52.

¹⁰⁷ Yenigün, 2 Ağustos 1938.

¹⁰⁸ Melek, *age.*, s. 64-65; Yenigün, 19, 22 Ağustos 1938.

¹⁰⁹ Pehlivanlı vd., *age.*, s. 108-110.

¹¹⁰ Melek, *age.*, s. 61.

Ankara'nın direktifleri doğrultusunda belirlenmiştir.¹¹¹ Dolayısıyla Türkiye karşıtı ve fevri hareket edebilecek herhangi birinin Hatay Millet Meclisi'ne girebilmesi mümkün değildi.

2 Eylül 1938'de Hatay Millet Meclisi gösterişli bir törenle açıldı. Meclis ilk toplantısını Köprübaşı'ndaki Gündüz Sineması'nda yaptı. Yapılan seçim sonucunda Meclis Başkanlığına Abdülğani Türkmen seçildi.¹¹² Gündüz Sineması bir süre meclis binası olarak kullanıldı.¹¹³ Böylece Hatay Devleti tarih sahnesine çıktı ve Hatay Bayrağı resmen çekildi.¹¹⁴ 6 Eylül'de Hatay'ın ilk kabinesi kuruldu. Kabine şu isimlerden oluşuyordu: Başvekaletle beraber Dahiliye, Hariciye, Müdafaa ve Emniyet işlerine Abdurrahman Melek, Adliye'ye Cemil Yurtman, Maliye ve Gümrük Vekaleti'ne Cemal Baki, Maarif ve Sıhhiye'ye Faik Türkmen, Nafia ve Ziraat Vekaleti'ne Kemal Alpar tayin edildi.¹¹⁵ Türkiye'nin onayı alınarak oluşturulan bu kabinedekilerin özellikle Türk olmalarına dikkat edilmiştir.¹¹⁶ Bu kabinenin programı, CHP programının taslağı niteliğinde olup 6 Eylül 1938'de de Türkiye'ye iltihakı hızlandıran "Hatay Anayasası" kabul edilmiştir.¹¹⁷

Hatay Devleti kurulduktan sonra, Ocak 1939'da Hatay Millet Meclisi, Türk Medeni ve Ceza Kanunlarını kabul etti ve Türkiye'den yetkili memurlar mali konularda tavsiyelerde bulunmak üzere Hatay'a gönderildi. Şubat ayı itibariyle Türk vatandaşları pasaportsuz ve vizesiz Hatay'a girip çıkabiliyordu. Hatay hükümeti şubat ve mart aylarında Türk posta pullarını kullanmaya başladı. Böylece Hatay posta hizmetleri Türkiye ile birleştirildi.¹¹⁸ Hatay Meclisi 11 Mart 1939 tarihinde aldığı bir kararla, Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarını, Hatay

¹¹¹ Meral Balcı, "Hatay Devleti Millet Meclisi Üzerinde Cumhuriyet Halk Partisi ve TBMM'nin Etkileri", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, Temmuz 2018, s. 254.

¹¹² Yenigün, 2 Eylül 1938.

¹¹³ Fehime Mine Temiz, *XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya'nın Kentsel Mekân Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2002, s. 80.

¹¹⁴ S. Esin, Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatana Katılması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (AÜTAED)*, Sayı 19, 2002, s. 339.

¹¹⁵ Melek, *age.*, s. 64-65; Yenigün, 5, 6 Eylül 1938.

¹¹⁶ Sökmen, *age.*, s. 106.

¹¹⁷ Melek, *age.*, s. 65; Yenigün, 6 Eylül 1938; Payaşı, *age.*, s. 54.

¹¹⁸ Güçlü, *age.*, s. 240.

kanunu kabul etti.¹¹⁹ Bu şekilde Hataylı yetkililer Türkiye'ye katılmanın hukuki ve siyasi temellerini hazırlamış oluyordular.

Artık Hatay'da her şey Türkiye kanun ve usullerine göre yürümeye başlamıştı. Sonuçta 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Fransa arasında imzalanan antlaşmayla Hatay, Türkiye'ye katıldı.¹²⁰ 29 Haziran 1939'da Hatay Millet Meclisi'nin aldığı bir kararla anavatana iltihak etti.¹²¹ Artık Hatay Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vilayeti olmuş, Ankara'da Hatay'ın vilayet olmasına dair kanun (7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı kanun) Meclisten çıkmış¹²² ve Atatürk'ün emriyle, 11 Temmuz 1939'da Hatay'a vali atanmıştır. Bu vali, Hatay davasıyla başından beri ilgilenen Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer'di.¹²³ Vali, 18 Temmuz Salı günü saat 20.00'de Hatay'a gelmiştir.¹²⁴ Valinin gelişyle Fevkalade Murahhas-Ortaelçi Cevat Açıkalın'ın görevi sona ermiş ve Açıkalın Hatay Hükümeti'ni tasfiye ve idareyi Hatay Valisi tayin edilen Şükrü Sökmensüer'e devrettikten sonra, 19 Temmuz günü Hatay'dan ayrılmıştır.¹²⁵ Hatay'ın anavatana katılışı devir teslim törenleri ise 23 Temmuz'da yapılmıştır.¹²⁶

Hatay Devleti Zamanında Hatay'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Teşkilatlanması

Konuya başlarken CHP'nin ilgili dönemde nasıl bir teşkilatlanma içerisinde olduğunu kısaca açıklamak, teşkilatla ilgili bazı kavramların daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır:

¹¹⁹ *Hatay Devleti Resmî Gazete*, 11 Mart 1939, Sayı: 64, no: 45'ten aktaran Tekin, *age.*, s. 406; Yenigün, 17 Şubat 1939.

¹²⁰ *Ulus*, 24 Haziran 1939; *Yenigün*, 24 Haziran 1939; Mustafa Öztürk'e göre, "...Belki de Fransa, Hatay dahil bütün Kuzey Suriye'de halk oylaması yaptırıp Türkiye'ye ilhak edilmesini sağlamaktansa, sadece Hatay'da halk oylamasına ve dolayısıyla Türkiye'ye ilhak edilmesine razı olmuştur. Eğer Hatay meselesinde direnseydi, muhtemelen bütün Kuzey Suriye'de devam eden olaylar yüzünden halk oylaması yaptırmak zorunda kalacaktı. Başka bir ifade ile, Fransa Hatay'ı gözden çıkarmakla, Kuzey Suriye'yi kurtarmıştır." Mustafa Öztürk, *1938/Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 21-22.

¹²¹ Tekin, *age.*, 2009, s. 507; *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1939.

¹²² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: VI, Cilt: 5, İçtima: F, İ: 44-16-10-1939, I, 59; TC. Hatay Vilayeti Mektupçuluğu, *İdare Taksimatı 1940*, Yenigün Basımevi, Antakya, bty., s. 5.

¹²³ *BCA*, 30.18.1.2.87.68.6.

¹²⁴ *Yenigün*, 19 Temmuz 1939; M. Behçet Perim, *Çağlayanlar Bölgesi Hatay*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943, s. 43.

¹²⁵ Soysal, *agm.*, s. 1004; *Yenigün*, 19 Temmuz 1939.

¹²⁶ *Vakit*, 24 Temmuz 1939; *Akşam*, 24 Temmuz 1939; Daha sonraki yıllarda bütün Türkiye'de 23 Temmuz günü Hatay Kurtuluş Bayramı olarak kutlanmıştır. *BCA*, 490.01.21.106.1.1.

1923'te kabul edilen nizamnamesinden anlaşılacağı üzere CHP'nin taşra teşkilatı, köy ve mahalle ocakları ile nahiye, ilçe ve il teşkilatları şeklinde hiyerarşik bir yapıdan oluşmaktaydı. İllerdeki teşkilatlanmanın temelinde ocak teşkilatı bulunuyordu. Ocaklar, mahalle ve köylerde kurulan en temel teşkilatlardı.¹²⁷ Ocak teşkilatlarının birleşmesiyle bucak teşkilatları oluşmakta ve bunların üstünde ilçe teşkilatları yer almaktaydı.¹²⁸ CHP il teşkilatının en tepesinde vilayet idare heyeti bulunuyordu. Nizamnameye göre, il merkezindeki yönetim kurulu beş kişiden oluşmaktaydı.¹²⁹

CHP'nin Hatay'da kuruluşuna gelince, Selim Çelenk'in anılarına göre, Hatay Millet Meclisi açılmadan önce, Hatay'da CHP teşkilatı kurulmuş ve parti müfettişi olarak da Rahmi Apak atanmıştı. Hatta Hatay Millet Meclisi'nin açılış törenini Cevat Açıkalın'la birlikte Rahmi Apak da seyretmişti.¹³⁰ Hamdi Selçuk ise partiyi kurmak üzere Halk Partisi Genel İdare Heyeti Üyesi Rahmi Apak'ın, Hatay'a gelerek 10 Şubat 1939'a kadar partinin teşekkül ettiğini ve bütün kongrelerini yaparak Hatay'da kuruluşunu tamamladığını yazmaktadır.¹³¹ Ancak Pehlivanlı ise Rahmi Apak'ın 11 Şubat 1939'da parti müfettişi olarak Hatay'a gönderildiğini belirtmektedir.¹³² Dolayısıyla Pehlivanlı'nın belgeye dayalı olarak verdiği bilgi daha doğrudur. Dönemin tanıklarından ve yazışmalardan anladığımız kadarıyla 1939 yılı başlarında Hatay'da bulunan Rahmi Apak¹³³, CHP'nin teşkilatlanma çalışmalarına başlamış ve bu çalışmalar Şubat, Mart ve Nisan aylarında devam etmiş¹³⁴ ve nihayet 22 Nisan 1939'da da Hatay Vilayet kongresi Gündüz Sinema salonunda yapılarak bu süreç büyük ölçüde tamamlanmıştır.¹³⁵ Bu sırada CHP'nin Hatay'da 125 ocağı ve 30.000'e yakın üyesi vardı.¹³⁶

¹²⁷ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, 9 Eylül 1339, İstanbul, 1926, s. 9-13; Halk Fırkası Nizamnamesi, *Aynı Tarihi*, Cilt I, Sayı 1, Eylül, 1340, s.79-83.

¹²⁸ *Halk Fırkası Nizamnamesi*, s. 81.

¹²⁹ *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı*, s. 46.

¹³⁰ Çelenk, *age.*, s. 99.

¹³¹ Selçuk, *age.*, s. 66, 70.

¹³² Pehlivanlı vd., *age.*, s. 127-128.

¹³³ *Yeniğün*, 1, 6 Nisan 1939.

¹³⁴ *BCA*, 490.01.302.1221.1; *BCA*, 490.1.0.0.201.797.3; *Yeniğün*, 14, 15, 25, 29 Mart 1939; *Ulus*, 29 Mart 1939.

¹³⁵ *Yeniğün*, 23 Nisan 1939; *Ulus*, 23 Nisan 1939.

¹³⁶ *Yeniğün*, 23 Nisan 1939.

Hatay Devleti kurulduğu andan itibaren Hatay Halk Partisi faaliyet yapmaz olmuştur. Bunun üzerine Hatay'a parti müfettişi olarak gönderilen Rahmi Apak,¹³⁷ Hatay Halk Partisini ihya etmek veya yeni bir Cumhuriyet Halk Partisi kurmak hususunda müzakerelerden sonra, ikincisine karar verilmişti.¹³⁸ İlk iş olarak bağımsızlıktan sonra faaliyetini durduran Hatay Halk Partisi yerine, Hatay'da CHP ile Halkevleri teşkilatlarını kurmak için tetkikler yapmış ve bilahare İskenderun, Kırıkhan ve Reyhanlı'da CHP ile Halkevleri şubelerini açmıştır. Bunun peşine de bu kuruluşların köy ve mahalle ocaklarını kurma çalışmalarını başlatmıştır.¹³⁹

Rahmi Bey tarafından Mart 1939 tarihinde Hatay CHP Vilayet Teşebbüs Komitesi Başkanlığına Abdullah Mursaloğlu getirilmiştir.¹⁴⁰ Nisan ayında ise partinin il kongresi yapılmıştır. Bu kongrede, Mehmet Tecirli Hatay CHP vilayet idare heyeti başkanvekilliğine getirilmiş, Ağustos 1939 tarihinde de vilayet parti başkanlığına seçilmiştir.¹⁴¹

Rahmi Bey, İskenderun'da partinin kurulması için kurucu başkan olarak Hamdi Selçuk'u seçmiş ve CHP'nin ilk şubesi İskenderun'da açılmıştır.¹⁴² İskenderun şubesinin açılışı pek parlak törenle kutlanmış, bunu takiben Hatay'ın her tarafında parti teşkilatı kurulmuştur.¹⁴³

Antakya merkezinde bir teşebbüs heyeti kuran Rahmi Bey, ilk önce İskenderun, Kırıkhan ve Reyhaniye'de ve daha sonra diğer kazalarda köy ve mahalle ocaklarını kurmaya başlamıştır. Ankara'dan gönderilen 5.000 lira ile Hatay Devleti yetkilileri ve Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalin'ı da yanına alarak iş birliği içinde, Hatay'da parti ve Halkevleri teşkilatını tamamladığı gibi, Hatay davası uğrunda şehit olanların aileleri ile Türk inkılaplarını Hatay'da yayan kişilere de maddi yardımda bulunmuştur. Bundan başka Hatay'da halkı aydınlatan ve Türkiye lehine yayın yapan Türkçe Yenigün, Hatay Gazetesi, Karagöz ile Arapça Ahd-i Cedid ve Enba-i Hatay gazetelerinin bütün giderlerini karşılamıştır.¹⁴⁴

¹³⁷ Adnan Sofuoğlu - Adil Dağıstan, *İşgalden Katılma Hatay*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s. 102.

¹³⁸ Melek, *age.*, s. 83.

¹³⁹ Sofuoğlu-Dağıstan, *age.*, s. 102.

¹⁴⁰ *BCA*, 490.01.302.1221.1; *BCA*, 490.01.302.1222.1; *TBMM Kütüphane Arşivi*, HT 1076.1.6.

¹⁴¹ *TBMM Kütüphane Arşivi*, HT 1078.1.6.

¹⁴² Selçuk, *age.*, s. 66.

¹⁴³ Melek, *age.*, s. 83.

¹⁴⁴ Pehlivanlı vd., *age.*, s. 128.

Hamdi Selçuk'a göre, Rahmi Bey, Hatay'da birkaç gün inceleme yaptıktan sonra, CHP'ni kurmaya başlamıştır.¹⁴⁵ Hamdi Bey'in ifadesiyle “*meclisin kış tatilinden*” de faydalanılarak İskenderun'da teşkilatı kurmak için, bütün köylerde ocaklar açmışlar, bucaklarda bucak teşkilatını kurmuşlardır. Parti idare heyetinden İbrahim Cerrahoğlu bütün köylere Hamdi Bey'le beraber gitmiştir. Köylülerin kendilerini nasıl karşıladıklarını Hamdi Bey şöyle anlatmaktadır: “*gideceğimiz köylere daha evvel haber gönderiyorduk, bu köylerin birçoğu bayraklar ve davullarla köyün girişinde biz'i karşılıyorlardı.*” Bucak teşkilatlarının kuruluşunda bizzat Rahmi Apak da bulunmuş, Belen ve Arsuz'da halkın büyük tezahüratlar yapması ve gösterdikleri alaka Rahmi Apak tarafından takdir edilmiştir. Özellikle Arsuz'da bütün civar köylerin Türk bayrakları ve kendi köy bayrakları ile davullar çalarak toplantıya katılmaları karşısında, Umumi İdare Heyeti Üyesi Rahmi Bey, Hamdi Selçuk'a memnuniyetini ifade etmiştir.¹⁴⁶

İskenderun'da köy ve bucaklardaki bu kuruluş çalışmaları bittikten sonra, parti kongresinin yapılması zamanı gelmiş ve hazırlıklar yapılarak İskenderun'da bir sinema kongreye tahsis edilmişti. CHP İskenderun İlçe Kongresine Devlet Reisi Tayfur Sökmen, Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalin, bütün konsolos ve Hatay Devlet ricali ve memurlar misafir olarak katılmışlardı. Kongreyi, kurucu başkan olarak Hamdi Selçuk açmış ve yapılan seçimle idare heyeti seçilmişti. İdare heyeti adına Hamdi Bey'in konuşmasından sonra, kongre dağılmış, kongrede bulunan Umumi İdare Heyeti Üyesi Rahmi Bey, memnuniyetini dile getirmişti. Bu süreçte ayrıca partinin sosyal hizmetleri de oluyordu. İskenderun'da kurulan bir “aşevi” bütün fakirlere yardım ediyor ve fakir çocukları da giydiriyordu.¹⁴⁷

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi 1930'dan itibaren farklı adlar altında var olan Hatay'daki Halk Grubu, gayri resmi olarak 1934 yılı içinde kurulmuş, 1937 yılında resmîyet kazanmış ve Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra ise Halk Grubu yerine CHP teşkilatı yapılmıştır. Hatay'da parti teşkilatını kuran da Genel İdare Heyeti Üyesinden Rahmi Apak'tır.¹⁴⁸ Böylece Hatay'ın iltihakından önce, CHP Hatay teşkilatı kurulmuş ve CHP'nin teşkilatlandığı il sayısı 51'e yükselmiştir. Bu durum Hatay Devleti'nin kurulmasıyla Ankara yönetiminin iltihaka kesin gözüyle baktığını göstermektedir.

¹⁴⁵ Selçuk, *age.*, s. 66.

¹⁴⁶ Aynı yer.

¹⁴⁷ Selçuk, *age.*, s. 67-70.

¹⁴⁸ *BCA*, 490.01.302.1221.1; *BCA*, 490.01.302.1222.1.

Hatay'da CHP'nin kurulduğu ilk yıllarda, 1939'da Hatay'daki teşkilatın başında bulunan kişiler şunlardı:¹⁴⁹

İdare Heyeti Reisi	Mehmet Tecirli
İdare Heyeti Muhasibi	Bekir Sıtkı Kunt
İdare Heyeti Kâtibi	Ali Mısırlı
İdare Heyeti Üyesi	Samih Azmi Ezer
İdare Heyeti Üyesi	Suphi Bedir Uluç
İdare Heyeti Üyesi	Nuri Aydın
İdare Heyeti Üyesi	Abdullah Bilgiç
İdare Heyeti Üyesi	Nutki Miski
İdare Heyeti Üyesi	Salahattin Özal

Tablo 1 - CHP Hatay Vilayet İdare Heyeti(1939)¹⁵⁰

Bu kadronun hemen hepsi Hatay davasının başından sonuna kadar içinde bulunan ve dava için mallarıyla ve canlarıyla mücadele eden isimlerdi. Yine bu kadroda yer alanların bir kısmı da daha önce Hatay Millet Meclisinde görev almışlardı. Bu kadronun bir kısmı Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı 1939 yılından itibaren tek partili dönemin sonuna kadar il genel meclisi, belediye meclisi gibi yerel idare meclislerinde, bir kısmı ise milletvekili olarak TBMM'de uzun süre görev yapacaklardı. Vilayet idare heyetinde bulunan Mehmet Tecirli ve Bekir Sıtkı Kunt, Hatay'ın TBMM'ne gönderdiği ilk milletvekilleri arasında yer almışlardır.¹⁵¹

Hatay'daki ilk CHP idare heyeti üyeleri arasında, eşraf diyebileceğimiz toprak zenginleri vardı. Mehmet Tecirli ve Samih Azmi Ezer bunlardandı. Samih Bey, Antakya'da Türk Ocağını kuranlardan ve kâtipliğini yapanlardan biriydi. Hatay'ın işgali üzerine Antakya'da "Selamet-i Belde" kulübünü kurarak ilk mücadele adımı atımtı.¹⁵² Kulüp Samih Azmi, Hacerzade Hafız Mustafa Efendi, Sipahizade Muharrem ve Attarzade davavekili Avni Beyler gibi Türk

¹⁴⁹ BCA, 490.01.196.778.1.

¹⁵⁰ CHP Hatay Vilayet İdare Heyeti'nde görev alan kişilerin özgeçmişleri için bk. şemsettin Çelik, *Hatay'da Siyasi Hayat(1939-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.

¹⁵¹ Çelik, *agt*, s. 27.

¹⁵² BCA, 490.01.196.779.1.

gençlerinden müteşekkildi.¹⁵³ Ayrıca Bekir Sıtkı Kunt¹⁵⁴ gibi hukukçular, Nuri Aydın Konuralp gibi öğretmen ve basın mensupları¹⁵⁵, Nutki Miski gibi eczacı esnafı ve Selahattin Özal gibi doktorlar da vardı.¹⁵⁶ Suphi Bedir Uluç ise Eti Türklerindendi.¹⁵⁷

İltihak Sonrası Hatay'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yeniden Tanzimi

Hatay'da iltihaktan önce Bölge Müfettişi Rahmi Apak tarafından kurulan parti teşkilatı ne CHP Nizamnamesi'ne uygundu ne de Hatay'ın gerçek ihtiyaçlarına göre tanzim edilmişti. Mesela teşkilatın ilk kademesini teşkil eden mahalle ve köy ocakları kurulmamıştı. Bunun yerine bütün kazaların mahalle ve köyleri, semt ocaklarına ve bunlar da kaza idare heyetlerine bağlanmıştı. Nizamnamenin 21. maddesine göre her mahalle ve köyde müstakil bir ocak bulunması gerekiyordu. Bu vaziyeti tespit eden CHP Gaziantep Bölgesi Müfettişi Balıkesir Milletvekili Fahrettin Tiritioğlu, iltihaktan sonra Hatay'ın kendine has hususiyetlerini de göz önünde bulundurarak CHP Nizamnamesi'ne göre Hatay'da CHP'ni yeniden örgütlemiştir. Bu bağlamda Dörtöyol kazası¹⁵⁸ hariç, merkez kazası ve diğer beş kazada 115 esas ocak ve 76 semt ocağı kurulmuştur.¹⁵⁹ Bu ocakların bir kısmı aşağıdaki gibiydi:¹⁶⁰

1. Antakya merkez kazası: Cincibölüğü, Şehitler, Orhan, Kutlu, Altay.

2. İskenderun Kazası: Pirinçlik, Akçay, Aşkarbeyli, Karağaç Biryana, Karağaç Ferenk, Karağaç Nesli, Haymaseki, Alakop, Akçalı,¹⁶¹ Kiliseönü, Ekver, Kabevli.¹⁶²

¹⁵³ Bu cemiyetle gizli olarak Müftüzade Hacı Sakıp Efendi'nin de bağlantısı vardı. Konuralp, *age.*, s. 137.

¹⁵⁴ *BCA*, 490.01.196.779.1; Bülent Nakib- Mehmet Tekin, *Bekir Sıtkı Kunt: Hayatı, Sanatı, Hikaye Kitapları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Hatay Şubesi Yayınları, Antakya, 1990, s. 18.

¹⁵⁵ Aydın Bey, İskenderun'da çıkan "Hatay Postası" adlı gazetesinin sahibiydi. Tekin, *age.*, 1985, s. 123-124.

¹⁵⁶ *BCA*, 490.01.196.779.1; *BCA*, 490.01.845.345.2.

¹⁵⁷ *BCA*, 490.01.196.779.1.

¹⁵⁸ Dörtöyol kazasının teşkilatı, daha önce Seyhan (Adana) vilayetine bağlı iken yapılmıştı.; 1939 yılında, Dörtöyol ilçesi Adana'dan alınarak Hatay'a bağlanmıştır. Niyazi Ahmet Banoğlu- Nebil Fazıl Alsan, *Tarih, Coğrafya ve Yönetim Örgütleriyle Hatay Antakya*, Oba Çocuk Yayınları, İstanbul, 1970, s. 28.

¹⁵⁹ *BCA*, 490.01.271.1084.1.

¹⁶⁰ *BCA*, 490.1.0.0.201.797.3.

¹⁶¹ Resmi kayıtlarda Ağçalı olarak geçmektedir. Hatay Vilayet Mektupçuluğu, *age.*, s. 27; *Türkiye'de Mesken Yerler Kılavuzu*, Cilt 1, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1946, s. 12.

3. Reyhaniye Kazası: Gültepe, Kiremit Tepe, Amada, Gazitepe, Acar Köy, Curcurum.

4. Hassa Kazası: Aşağı Karafakılı, Yukarı Karafakılı, Demrek, Eğribucak.

5. Yayladağı Kazası: Hisarcık, Cindarlı, Tumanlı, Raflı.

6. Kırıkhan Kazası: Muratpaşa Kızılkaya, Karadurmuşlu, Kodallı, Narlıhübür,¹⁶³ Karamağara, Torun İnnaplı, Özkızılkaya, Topboğazı.

Kırıkhan, Reyhaniye, Yayladağı, Dört Yol ve Hassa kazalarıyla İskenderun merkez nahiyesinde parti nahiye teşkilatı yoktu. Dolayısıyla buralardaki ocaklar kaza idare heyetleri tarafından idare edilmekteydi. Bundan sonra mıntukalarında parti nahiye teşkilatı bulunmayan Kırıkhan, Reyhaniye, Yayladağı, Dört Yol ve Hassa kazalarındaki semt ocaklarının doğrudan doğruya merkez kazaya bağlı olarak kaza idare heyetleri tarafından idaresi kararlaştırıldı. Bu şekilde idare olunacak ocakların bulunduğu yerler şöyleydi:¹⁶⁴

İskenderun kazası merkez nahiyesinde: Piriçlik, Akçay, Aşkerbeyli, Karaağaç Biryane, Karaağaç Frenk, Karaağaç Nesli, Çay Mahallesi, Savaş (Kastal) Mahallesi, Hamidiye Mahallesi, Yenişehir Mahallesi, A. Bacılı Bekbeke Köyü, Abacılı Bitişik Köyü, Çırtıma, Akarca, Cebike, Sakıt.

Arsuz nahiyesinde: Çengen, Haymaseki, Alakop, Akçalı, Kilise Önü, Ekver, Kabeveli (Arsuz).

Antakya kazası merkez nahiyesinde: Cinci Bölüğü, Şehitler, Orhan, Kutlu, Altay, Dutedibi Mahallesi, Karaali Bölüğü, Atabey, Serince, Cumhuriyet, Altıok, Biniciler, Kocaaptı, Akbaba, Selçuk, Altınöz, Kardeşler, Sunalar, Sarılılar, Ulucami, Meydan, Yolbaşı, Kurye, Apaydın, Habeşüylü, Gökçeğöz.

Fahrettin Bey, yeniden yapılan bu teşkilatlanma esnasında nüfusu Türklerle veya Türk ekseriyetle meskûn mahalle ve köylere özel bir önem vererek buralarda esas ocaklar teşkil etmişti. Özellikle, Türkçe konuşanların çoğunlukta olduğu mahalle ve köyler ocak merkezî yapılmıştı.¹⁶⁵ Bu şekilde hareket edilmesinin sebebi Arapça konuşan Nusayri nüfusun Türkçeyi kısa zamanda benimsemesi ve Türkiye ile entegrasyonun hızlandırılmak istenmesiydi.

¹⁶² 1940 tarihli Hatay İdari taksimatına göre Ekver'in eski ismi Ekber; Kabeveli ise Kapeveli şeklinde yazılmış olup bunun eski ismi de Kapev olarak kaydedilmiştir. Kapeveli aynı zamanda o zaman Arsuz nahiye merkeziydi ve İskenderun'a bağlıydı. Hatay Vilayeti Mektupçuluğu, *age.*, s. 27-28.

¹⁶³ Yeni ismi Narlı Hopur'dur.

¹⁶⁴ BCA, 490.1.0.0.201.797.3.

¹⁶⁵ BCA, 490.01.271.1084.1.

Nihayetinde Hatay CHP, iltihaktan sonra 1940 yılında Gaziantep Bölgesi Müfettişi Fahrettin Tiritoglu tarafından CHP Nizamnamesi'ne uygun olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır.

Sonuç

Kurtuluş Savaşı yıllarında CHP'nin altyapısı oluşturulurken CHP ile alakası olmamakla beraber Hatay'da da Ahmet Faik Türkmen başkanlığında "*Antakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" kurulmuştur. Böylece Hataylılar, her ne kadar Ankara İtilafnamesi ile Türkiye sınırları dışında kalsalar da milli hareketin bir parçası olduklarını ortaya koymuşlardır. Sancak bölgesinin Misak-ı Milli sınırları içerisinde olduğu kesinleşince 30 Mayıs 1923 tarihinde Tayfur Sökmen başkanlığında Adana'da "*Antakya ve İskenderun Yurdu Cemiyeti*" kurularak Türkiye ile olan bağlar sürdürülmüştür.

Hatay'da CHP, Hatay daha Türkiye'ye katılmadan önce örgütlenmeye başlamıştır. Bu yolda ilk teşebbüs 1930'ların hemen başında "*İskenderun Avam Fırkası*" adıyla kurulan parti olmuştur. Bu partinin girişimleriyle 28 Şubat 1930'da esnaflar arasında Marangozlar Cemiyeti kurulmuş ve bundan bir yıl sonra ise "Halk Grubu" namında bir teşekkül ortaya çıkmıştır. Halk Grubu, İskenderun Avam Fırkası'nın devamı niteliğini taşımakta olup aynı zamanda Türkiye'deki partinin ismini de hatırlatması açısından dikkate değerdir.

Diğer yandan Halk Grubu'nun Halk Partisi'ne dönüşmesi ve Antakya'da CHP'nin bir şubesini açma girişiminin 1934 yılının ilkbaharında başladığından söz edilebilir. Nitekim aynı yıl içinde meydana gelen bazı hadiseler, Abdülgani Türkmen'in başında bulunduğu bazı ileri gelenleri, Hataylıları bir mefkure etrafında toplamak için harekete geçirdi. Abdülgani Bey, her sınıf halkla görüşerek Halk Partisi'ni vücuda getirdi. 9 Ağustos 1937'de resmîyet kazanan partinin adı Hatay Halk Partisi oldu. Böylece resmî kuruluşu tamamlanan Hatay Halk Partisi'nin Hatay sınırları dışındaki adı ise Hatay Erkinlik Cemiyeti oldu.

Bu arada Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından önce, iltihak sürecinde yararlanmak amacıyla bölge gençliği, Türkiye tarafından CHP vasıtasıyla yetiştirilmeye çalışılmıştı. 1920'li yıllardan başlayarak okumak için Sancak'tan Türkiye'ye öğrenci gönderilmişti. Bu öğrenciler, bizzat Atatürk'ün emriyle burslu olarak okutulmuş ve tekrar bölgeye gönderilmişlerdi. Bu öğrencilerin masrafları, CHP Genel Merkezi tarafından karşılanıyordu. Ayrıca 1937 sonlarında Türkiye'de yaşayan Hataylıların bazıları memleketlerine gönderilerek Halk Partisi'nin teşkilatlanmasında aktif görevler üstlendi.

Neticede 1939 yılı başlarında da bölge müfettişi olarak atanan Rahmi Apak, 22 Nisan 1939'a kadar partinin bütün kongrelerini yaparak Hatay'da CHP'nin kuruluşunu tamamladı. Ancak iltihaktan sonra CHP'nin Hatay'da gerek ihtiyaçlara gerekse parti nizamnamesine göre teşkilatlanmadığı anlaşılmış ve

1940 yılında Gaziantep Bölgesi Müfettişi Fahrettin Tiritioğlu tarafından yeniden teşkilatlandırılmıştır. Kısacası, Hatay'daki Halk Grubu, gayri resmi olarak 1934 yılı içinde kurulmuş, 1937 yılında Hatay Halk Partisi ismiyle resmiyet kazanmış ve Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra ise bu parti CHP teşkilatına dönüştürülmüştür. Hatay'da parti teşkilatını kuran da Genel İdare Heyeti Üyesi Rahmi Apak'tır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara

30.18.1.2.87.68.6.

490.1.0.0.201.797.3

490.1.0.0.201.797.3.15.

490.01.302.1221.1

490.01.302.1222.1.

490.01.1189.169.1.

490.01.302.1221.1

490.01.196.778.1

490.01.196.779.1

490.01.845.345.2.

490.01.271.1084.1.

Cumburbaşkanlığı Arşivi (CA), Ankara

2, F: 116, 1-2.

5, F: 137, 7-33.

A 4, 18-c

D 74-1,

F 19-37-38.

TBMM Kütüphanesi Arşivi, Ankara

HT 1076.1.6.

HT 1078.1.6.

Resmî Yayınlar

(1340) *Aym Tarihi*, I/1, Eylül.

(1339) *Aym Tarihi*, I/3, Teşrinisâni.

(1926) *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizammamesi*, 9 Eylül 1339, İstanbul.

CHP Dördüncü Büyük Kurultayı.

Halk Fırkası Nizamnamesi.

(1939) *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 11 Mart, Sayı: 64, No: 45.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 5, İçtima F, İ: 44-16-10-1939, I, 59.

TC. Hatay Vilayeti Mektupçuluğu, *İdare Taksimatı 1940*, Yenigün Basımevi, Antakya, bty.

Türkiye'de Meskun Yerler Kalavuzu (1946) Cilt 1, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Atayolu

Cumhuriyet

Tan

Ulus

Vakit

Yenigün

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

(1966) *Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi, 15 Mayıs 1919-20 Ekim 1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara,

ADA Serhan (2005) *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu(1918-1939)*, İBÜY, İstanbul.

BALCI Meral (2018) Hatay Devleti Millet Meclisi Üzerinde Cumhuriyet Halk Partisi ve TBMM'nin Etkileri, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, (Temmuz), ss. 247-265.

BALCI Şükrü (1944) Geçmiş Günlerin Acı, Tatlı Hatıraları, *Yenigün*, (23 Temmuz).

BALKIR Mesut (1938) *Hatay El-Devletü'l Müstakile*, İktisad Matbaası, Antakya.

BANOĞLU Niyazi Ahmet – ALSAN Nebil Fazıl (1970) *Tarih, Coğrafya ve Yönetim Örgütleriyle Hatay Antakya*, Oba Çocuk Yayınları, İstanbul.

BİLGİLİ Mesut Fani (1939) *Manda İdaresinde: Hatay Kültür Hayatı*, İktisat Basımevi, Antakya.

CEYLAN Pınar (2010) *Türk Basınında Hatay Devleti'nin Kurulması Meselesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÇELENK Selim (1997) *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Haz. Günay Çelenk, Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Antakya.

- ÇELİK Şemsettin (2014) *Hatay'da Siyasi Hayat(1939-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- (2015) Hatay Alevileri (Nusayrileri) Hakkında Bazı Notlar(1938-1950), *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, s.639-667.
- ÇEVİK Zeki (2002) *Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş(1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- DAYI S. Esin (2002) Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatana Katılması, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (AÜTAED)*, Sayı 19, s. 331-340.
- GOLOĞLU Mahmut (2009) *Tek Partili Cumhuriyet(1931-1938)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÜÇLÜ Yücel (2001) *The Question Of The Sanjak Of Alexandretta*, Turkish Historical Society, Ankara.
- HALAÇOĞLU Ahmet (1995) *Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İNAN Afet (1977) *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İNAN Arı (2011) *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KONURALP Nuri Aydın (1970) *Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun.
- MELEK Abdurrahman (1986) *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MURSALOĞLU Mehmet (2001) Misak-ı Milli ve Bağımsızlığa Doğru Hatay, Haz. Berna Türkoğan, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, ss. 109-129.
- NAKİB Bülent - TEKİN Mehmet (1990) *Bekir Sıtkı Kunt: Hayatı, Sanatı, Hikaye Kitapları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Hatay Şubesi Yayınları, Antakya.
- ÖCAL Hulki (1953) *Hatay Savaşı*, Desen Matbaası, Ankara.
- ÖZTÜRK Mustafa (1995) *1938 Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- PAYASLI Volkan (2009) *Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikasının Hatay'a Yansımaları (1921-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- (2017) *Sancak'tan Vilayet'e Hatay(1921-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

- PEHLİVANLI Hamit vd. (2001) *Türk Dış Politikasında Hatay(1918-1939)*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- PERİM M. Behçet (1943) *Çağlayanlar Bölgesi Hatay*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- SARINAY Yusuf (2001) Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay, Haz. Berna TÜRKDOĞAN, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 23-39.
- SELÇUK Hamdi (1971) *Hatay'ın O Günleri*, Özdemir Basımevi, İstanbul.
- SİLİÖZ Remzi (1937) *Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları*, Ankara Kitapevi, Bursa.
- SOFUOĞLU Adnan – Adil DAĞISTAN (2008) *İşgalden Katılma Hatay*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- SOYSAL İsmail (1992) Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşı'nın İlk Yılları (1939-1941), *Bellekten*, Cilt LVI, Sayı 217, s. 985-1079.
- SÖKMEN Tayfur (1978) *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, TTK Yayınları, Ankara.
- TANKUT Hasan Reşit (1938) *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ulus Basımevi, Ankara.
- Tarık Mümtaz (1942) *Hatay Albümü*, Ticari Birlik Gazetesi, İstanbul.
- TEKİN Mehmet (2009) *Atatürk'ün Vazgeçilmez Davası Hatay*, Mehmet Tekin Yayınları, Antakya.
- (2011) *Atatürk'ün Vazgeçilmez Davası Hatay*, Mehmet Tekin Yayınları, Antakya.
- (2015) *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi(1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- (1993) *Hatay Tarihi*, HKTSV ve AGC Ortak Yayını, Antakya.
- (1994) *Kısa Hatay Tarihi*, Kültür Basım Yayım Basımevi, Antakya.
- (1986) *Tarihte Hatay ve Hatay Devleti*, Antakya.
- TEMİZ Fehime Mine (2002) *XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya'nın Kentsel Mekân Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- TUNAYA Tarık Zafer (1952) *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, s. 558-559.
- TUNÇAY Mete (1999) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması(1923-1931)*, Tarih Vakfı, İstanbul.
- UYAR Hakkı (1998) *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.

ÜRKMEZ Naim - AYDIN Efe (2015) *Hataylı Osmanlılar*, Çizgi Kitabevi, Konya.

YERASİMOS Stefanos (2002) *Milliyetler ve Sınıflar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, Çev. Şirin TEKELİ, İletişim Yayınları, İstanbul.